

Ora Ĵurnalo

La ĵurnalo kiu ne aperas ĉiutage sed legeblas ĉiutage

Numero 60, Marto 2023

Gustav II Adolf fondis Gotenburgon en la jaro 1621.

Magazino por kulturo kaj plezuro

Bonvolu viziti nian retpaĝon:

www.esperanto-gbg.org

Enhavo

Enhavo.....	2	Malriĉa bardo – En fattig trubadur.....	17
Pri Ora Ĵurnalo.....	2	Spektu la Universalan Kongreson	17
Espeporko meditas.....	3	Lernejoj aŭtobusoj en Nederlando	18
Memorigo: Gotenburgo celebros sian 400-jaran ekziston.....	3	El "Penseo" – monata beletra revueto en Esperanto.....	18
Pri Ora Ĵurnalo ni aŭdas en Jutubo	4	La verdaj inventoj de Maroko estas faritaj sur okupata tereno.....	19
La nomo "ĵurnalo" pri periodaĵoj kaj dokumentoj.....	4	Fiks bildoj	20
Esperanto-Sabato la 25an de februaro kiel kutime, sed kun apartaj ingrediencoj	5	Glasnost.se, estrata de Kalle Kniivilä, havis artikolon pri kiel Putin instruas gelernantojn kiel vivi.....	21
La Esperantobiblioteko de Stannum ricevis librojn de Skövde, kie bedaŭrinde nun ne plu troviĝas Esperanta klubo.....	6	Ekzemploj de esperantaj libroj verkitaj post la jaro 2000	23
Letero de leganto de Ora Ĵurnalo.....	7	Roboto kaj homo interparolas.....	25
Getteröns Naturreservat – La naturprotektejo de Getterön.....	8	Pri ChatGPT de The Atlantic.....	28
Boreala aŭroro	9	AI – bona servisto, sed mizera mastro.....	29
Svenska Kyrkan Gällivare–Malmberget – La Sveda eklezio	10	Artefarita intelekto: Homcerba Prognozo de 1985	29
"Hop, hop, hop, rajdu en galop"-monto.....	14	La vivo de Bertha von Suttner.....	31
Esperanta mono – Spesmilo kaj Stelo.....	16	Niaj kursoj	38

Pri Ora Ĵurnalo

Ora Ĵurnalo estas eldonata de Esperanto-Societo de Gotenburgo por subteni la esperanto-bibliotekon en Stannum, Östadsvägen 68.

Redaktantoj: Siv Burell, 070-721 34 79, siv.burell@gmail.com kaj Ingegerd Granat, 073-502 53 32, ingegerd.granat@gmail.com.
Fina paĝaranĝo: Andreas Nordström, arendsian@hotmail.com.

Limdato por manuskriptoj estas la 1:a en ĉiu monato. Ni deziras kontribuaĵojn pri kulturo, naturo, lingvo, vivstilo, sano, manĝaĵo kaj rakontoj en diversaj temoj.

Espeporoko meditas

- Ĉi tiu numero havas fokuson sur **AI, Artefarita Intellekto**. Ĉu la evoluo de AI estos bona aŭ malbona por la homaro? La spertuloj ne konsentas. Ĉefe oni diskutas **ChatGPT**, kiu "povas respondi al ĉiuj demandoj". La universitatoj timas, ke studentoj eble ne mem skribas siajn eseojn, sed lasas al ChatGPT fari tion.
- Ĉu Ora Ĵurnalo vere estas ĵurnalo? Ĝi ja ne aperas ĉiutage. **Paŭlo Viena** diskutas la lingvan uzon en **Lingva Provoko**, n-ro 54. Tamen li lasas al la gotenburganoj nomi la revuon/gazeton **Ĵurnalo**, laŭ ilia volo. Kaj... li **rekomendas** legadon de Ora Ĵurnalo. Koran dankon Paŭlo Viena! Por ke la Ĵurnalo estu ĝuste nomita, ni aldonu la jenan frazon: **La ĵurnalo kiu ne aperas ĉiutage, sed legeblas ĉiutage**.
- Ĉu vi pensas ke kelkaj artikoloj estas tro longaj? Do, prenu ilin per kelkaj glutoj! Ne maltrafu la artikolon pri **Bertha von Suttner**, kiu inspiris Alfred Nobel **fondi la pacpremiojn!**
- Alia interesa virino estas la pastro **Emelie Holmgren**, kiu i.a. organizas pilgrimajn iradojn en la norda montaro.
- La 8an de marto la tuta mondo celebras **la Virinan Tagon**. Sed estas eta

miskompreno... Oni ne celebras la Virinon (kiel eble dum La tago de ĉiuj koroj, la 14an de februaro). La fokuso devas esti sur **la rajtoj de virinoj kaj la socia malegaleco**. Ekde 1978 la 8^a de marto troviĝas sur la listo de UN de celebrindaj tagoj, sed jam en 1912 oni celebris la tagon en Svedio. Tiam ĝi estis socialista bataltago – poste pli – malpli komuna nepolitigita tago.

- Esti lernantoj en Nederlando devus esti amuza sperto. Pripensu la ideon havi **lernejan aŭtobuson kiun ili mem pedalas**.
- En la biblioteko de Stannum nun troviĝas **esperantaj steloj**. Temas pri moneroj, faritaj por iamaj esperantokongresoj. Walter Klag donacis ilin al la gotenburga klubo. Koran dankon!
- Ĉu **Vladimir Putin** havas talenton instrui lernantojn? Almenaŭ li provis fari lecionon pri **patriotismo** en Kaliningrado.
- Ĉu vi pensas ke ne troviĝas **Esperanto-libroj verkitaj post la jaro 2000**? Do, legu pri tiuj, kiujn Inga Johansson trovis!
- La venonta numero de Ora Ĵurnalo certe temos pri **printempo!** Ĝis tiam! /Siv

Memorigo: Gotenburgo celebras sian 400-jaran ekziston

inter la 2^a de junio kaj la 3^a de septembro. Indas viziti la urbon tiam. Multaj organizoj kontribuas al la programeroj. Bonvenon! En Ora Ĵurnalo ni jam de longe celebras Gotenburgon per serio da artikoloj pri la urbo.

Pri Ora Ĵurnalo ni aŭdas en Jutubo

per la gazeto Lingva Provoko, n-ro 54, en la Jutuba kanalo de EASP, Viva Gazeto

Lingva Provoko n-ro 54 (ĵurnalo – gazeto) – YouTube:
<https://www.youtube.com/watch?v=reuxJZITPWO>

Paulo Sergi Viena, Brazilo, kiu en la pasinta numero rakontis pri Lorenaj Fabeloj, nun parolas pri Ora Ĵurnalo.

Koran dankon, ni diras.

I.a. li diskutas la vortojn Ĵurnalo kaj Gazeto. Ĵurnalo ja eldoniĝas ĉiun tagon. Ora Ĵurnalo aperas nur unufoje monate.

Tamen, ni en Gotenburgo, Svedio, ŝatas la nomon *ĵurnalo*. Andreas, kiu dezajnas nian gazeton, havas proponon. Sub la bildo ni skribu:

Ĵurnalo kiu ne aperas ĉiutage sed legeblas ĉiutage.

Koran dankon Paulo S. Viena, pro via "provoko". Ni ŝatas havi kontakton kun nia legantaro. /La redaktantoj

La nomo "ĵurnalo" pri periodaĵoj kaj dokumentoj

de Lasse Granat

Multaj periodaĵoj havas la vorton "ĵurnalo" en sia nomo.

Tio ne devas signifi, ke ĝi estas eldonata ĉiutage. Tamen, ĝi povas enhavi informojn, kiuj estas amuzaj aŭ dezirindaj de la celita legantaro.

Ekzemploj de periodaĵoj:

- *Hemmets Journal*, (La ĵurnalo por la hejmo) sveda semajna gazeto
- *Fickjournalen*, (La poŝĵurnalo) junulara semajna gazeto, komencita en 1945

- *AMSAT-SM Journal*, membro-gazeto en sveda asocio de amatora radio
- *Journal Chocolat*, aperas kvarfoje jare
- *Allmänna Journalen*, maljuna sveda gazeto por literaturo kaj teatro, fondita en Stokholmo en 1809

- *The English Woman's Journal*, ĉiumonata revuo, komencita en 1858

Dokumentoj:

- *Pacienta ĵurnalo* estas registro, kiu enhavas informojn kaj dokumentadon

pri, ekzemple, la stato de paciento, kuracado kaj prizorgaj mezuroj.

- *Veturado-ĵurnalo*: notoj de faritaj agoj, ekz. en fabriko aŭ transportkompanio.

Esperanto-Sabato la 25an de februaro kiel kutime, sed kun apartaj ingrediencoj

Andreas Nordström kaj Soile Lingman ĉe la tombo de Viktor Rydberg (1828 – 1895), verkisto kaj ĵurnalista (1847–1876) ĉe la gazeto GHT – Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.

Soile Lingman de Stokholmo vizitis la Esperantoklubon de Gotenburgo dum du tagoj, lige al nia Esperantosabato. Ŝi ankaŭ volis trovi parencajn tombojn sur la proksima tombejo – Östra kyrkogården.

Ni ankaŭ bonvenigis novan partoprenanton de la Esperantosabatoj – Susanne. Ŝi prezentis sin kiel komencanton, sed ŝi jam povis partopreni en multaj agadoj.

Post la komunaj agadoj Soile kaj mi lunĉis ĉe Andrum, populara vegetara restoracio, kiu je

nia alveno estis plenplena. Post atendo tamen aperis neokupita tablo.

Plenplena ankaŭ estis la haloj de la Fervoja stacidomo. Tie aperas neatenditaj objektoj, kiel la modelo de gotenburga tramo.

Dankon Soile, ĉar vi inspiris nin – unue per komuna vizito vendrede al la Artmuzeo, kie la pentraĵoj de la finnlanda pentristo Albert Edelfelt estis kolektitaj de muzeoj kaj privataj personoj. Due vi inspiris nin al kantado de finnaj kantoj en esperanto. Trie, vi trovas Gotenburgon agrabla urbo. 😊 /Siv

Soile apud la tramo en la fervoja stacidomo.

La Esperantobiblioteko de Stannum ricevis librojn de Skövde, kie bedaŭrinde nun ne plu troviĝas Esperanta klubo

Krom libroj, ni ankaŭ trovis aliajn interesajn trezorojn, ekz. artikolon pri Andreo Cseh kaj pli ol cent paĝojn kun la "Ĉe-metodo".

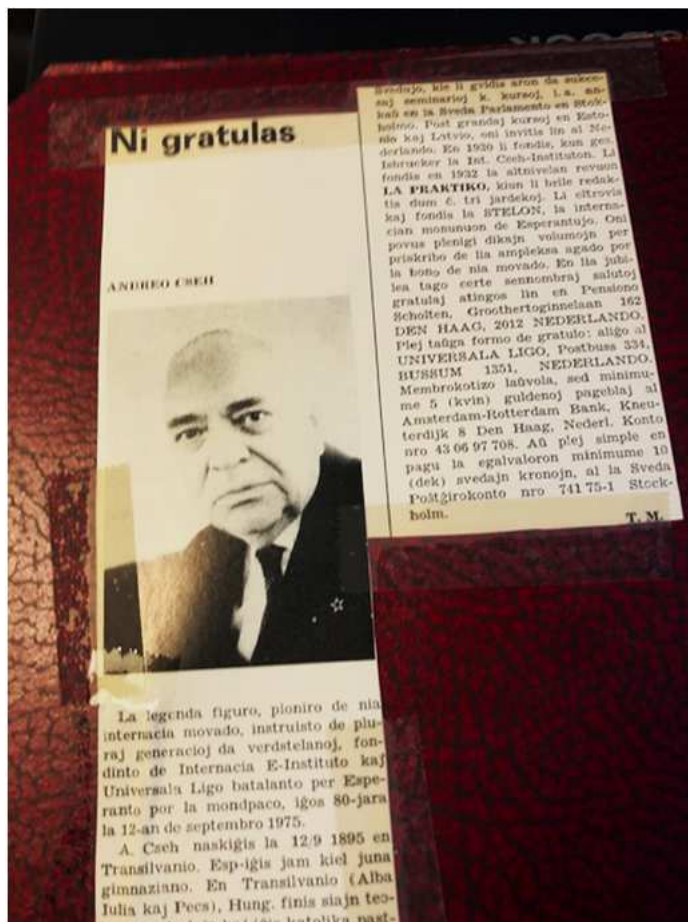
Unue la artikolo, kiu estas fiksita sur la kovrilo de la dokumentoj. Bedaŭrinde ne eblas scii en kiu gazeto ĝi estas publikigita, sed en kiu jaro ni povas diveni – 1975.

Troviĝas ja jena noto: "Eldonas Sveda Instruista Esperanto-Federacio, Stokholmo 1929. Jubileo de Andreo Cseh, tamen okazis en lia 80^a datreveno en 1975, kiam li estis 80-jara."

Jen la gazeta artikolo:

"– Ni gratulas Andreo Cseh.

La legenda figuro, pioniro de nia internacia instituto kaj Universala Ligo batalanta por Esperanto pro la mondpaco, iĝos 80-jara la 12-an de septembro 1975.

Á. Cseh naskiĝis la 12/9 1895 en Transsilvanio. Esp-iĝis jam kiel juna gimnaziano. En Transsilvanio (Alba Iulia kaj Pecs) Hung. finis siajn teologajn studojn kaj iĝis katolika pastro. En 1920 li ellaboris sian genian kursmetodon laŭ kiu li ekmarŝis sian triumfan edukon vojon en Sibiu k. daŭrigis tra la urboj Targu-Mureș, Cluj k.t.p. En 1922 li fondis, kune kun sinjoro Fischer-Galati en Bukareŝto la E-centron Rumanan.

De 1921 ĉefdelegito de UEA (delonge honora membro de UEA).

En 1922 per la organizo de la unua Rumana Esp-Kongreso postmilita, en Cluj kaj postaj kongresoj en Oradea Marc, Ploesti, Bucuresti kpt li revekis la dormantan rumanan E-movadon.

En 1924 lia noblanima episkopo Majlath donis al li libertempon por tute dediĉi sin al la E-movado.

Samjare li iĝis la sekretario de la Internacia Centra Komitato en Genevo kaj kunlaboris en la organizado de la Universalaj Kongresoj.

En 1927 SEF invitis lin al Svedujo, kie li gvidis aron da sukcesaj seminarioj k. kursoj i.a. ankaŭ en la Sveda Parlamento en Stokholmo.

Post grandaj kursoj en Estonio kaj Latvio, oni invitis lin al Nederlando.

En 1930 li fondis kun ges. Isbrucker la Int. Cseh-Instituton.

Li fondis en 1932 la altnivelan revuon **La Praktiko**, kion li brile redaktis dum ĉ. tri jardekoj. Li eltrovis kaj fondis la **STELON**, la internacian monunuon de Esperantujo. Oni povus plenigi dikajn volumojn per priskribo de lia ampleksa agado por la bono de nia movado. En lia jubilea tago certe sennombraj salutoj gratulaj atingos lin en Pensiono Scholten, Groothertoginnelaan 162 DEN HAAG, 2012 NEDERLANDO.

Plej taŭga formo de gratulo: aliĝo al Universala Ligo, Postbuss 334, BUSSUM 1351, NEDERLANDO. Membrokotizo laŭvola, sed minimume 5 (kvin) guldenoj pageblaj al Amsterdam-Rotterdam Bank. Konto nro 43 06 97 708. Aŭ plej simple en pagu la egalvaloron minimume 10 (dek) svedajn kronojn al la Sveda plusĝirokonto nro 741 75-1, Stokholm.”

En la dosiero troviĝas ampleksa modellecionoj por la instruistoj.

/Siv

Letero de leganto de Ora Ĵurnalo

**Pri Nordhemsskolan
(gotenburga lernejo)
Monica skribas:**

La lasta numero de Ora Ĵurnalo, en februaro, temas pri Nordhemsskolan, situanta alte de la strato Linnégatan kaj la ĉirkaŭaĵo tie.

Estis la bildoj de la longa ŝtuparo tien ĝis la lernejo, kiu freŝigis miajn memorojn de mia adoleska periodo.

Mi frekventis Nordhemsskolan inter 1975 kaj 1978 en la supera stadio de la mezlernejo. Mi frekventis specialan klason por lernantoj kun reduktita aŭdkapablo. Tie estis pluraj tiaj klasoj.

La ŝtuparo estis vera montogrimpado ĉiutage supren – malsupren. Kiom da paŝoj estis, mi ne memoras. Sed estis multaj por mi ĉiukaze, dum trijara periodo.

Dum la vintro estis malfacila iro kun tavolo de neĝo sub la botoj. Se mi irus tie hodiaŭ, mi farus kelkajn paŭzojn de tempo al tempo. Estis kiel grimpi al la ĉielo. Tiutempe mi havis fortojn, mi supozas. Tiam estis aliaj kondiĉoj!

Senaste numret av Ora Ĵurnalo, i februari, handlar om Nordhemsskolan, ovanför Linnégatan och området däromkring.

Det var bilderna på den långa trappan dit upp till skolan, som väckte mina minnen till liv under min tonårsperiod.

Jag gick på Nordhemsskolan mellan 1975–1978 på högstadiet. Jag gick i en specialklass för hörselskadade. Det fanns flera klasser för hörselskadade där.

Trapporna var rena bergsbestigningen varenda dag uppför och nerför. Hur många trappsteg det var, minns jag inte. Men det var många i alla fall under tre års tid.

Under vintern var det svårt att gå med all snö under kängorna. Skulle jag gå där idag, så skulle jag få göra några pauser emellanåt. Det var som att klättra till himlen. På den tiden hade man ork, antar jag. Det var tider, det!

Getteröns Naturreservat – La naturprotektejo de Getterön

Bild och text av/Bildo kaj teksto de **Renate Säfström**

Full fart genom mörka molnskyar
Havsörn går till attack!

Plenrapide tra mallumaj nuboj
Maraglo atakas!

Boreala aŭroro

...super över Bear Lake en Alasko kaj Usono,

...super Vik en Myrdal, Islando.

Boreala aŭroro ankaŭ troviĝas super Antarkto (maldekstre) kaj borealan aŭroron oni vidis en mia komunumo, Gråbo, Lerum, oriente de Gotenburgo, ĉe la lago Mjörn.

La gazeto **Lerums tidning** skribas i.a:

– La loĝantoj ariĝis por partopreni la borealan aŭroran feston.

Kial nun estas boreala aŭroro en tiom diversaj, eĉ sudaj lokoj? Dag Hanstorp – atomfizikisto – respondas:

– La aktiveco de la suno kreskas kaj malkreskas.

– Ĝuste nun venas multe da partikloj el la suno. La magneta kampo de la tero fleksiĝas. Tial okazas ke oni povas spekti la borealan aŭroron nekutime sude – kiel nun. Sed daŭre oni pli ofte vidas ĝin norde. Sed, la cirkonstancoj nun estas neordinaraj. La brilo povus esti flavverda, verda, blua, ruĝa kaj ruĝviolaj. Super la lago Mjörn ĉefe estis verda kaj ruĝa koloroj. /Siv

La koloroj de la boreala aŭroro devenas de kolizioj inter la elektronoj de la suno kaj atomoj kaj molekuloj en la atmosfero. Dependente de la energio de la elektronoj ili estas bremsataj en malsamaj altecoj de la atmosfero. En la alteco de 100 ĝis 200 km kolizioj kun la atmosfera oksigeno

okazigas verdan kaj ruĝan kolorojn. Ĉe pli fortaj energioj la elektronoj atingas la altecon de nur 90 km, kie kolozioj kun nitrogeno kolorigas la nordlumon ruĝe violkolora. En la spektro de la nordlumo ankaŭ troviĝas ultraviolaj koloroj, kio ebligas esploron de la aŭroro dumtage. *El NE.*

La Sveda eklezio

Emelie Holmgren rakontas/berättar

Alikarakterera loko

Ĉe la 68-a latitudo kuŝas alikarakterera loko. Turisto iam priskribis al mi, ke eliri el la trajno en Abisko en la malproksima nordokcidenta angulo de Svedio kaj profunde enspiri, sentiĝis kiel meti Wicks Blue en la buŝon.

La nordsamea nomo de la vilaĝo Ábeskovvu proksimume signifas "la arbaro ĉe la granda akvo", kiu, aliflanke, rilatas ne al la 70 kilometrojn longa Torne-marĉo, sed al la multe pli malgranda Abiskojaure.

La historio de la vilaĝeto komenciĝas kun la konstruado de la ercfervojo en 1899–1902, kiam multaj setlantoj venis al la loko kaj vivis dum pluraj jaroj.

Jam 1909, unu el la plej malnovaj naciaj parkoj de la regiono estis establita en la areo, kaj STF (sveda turisma organizo) komencis funkciigi

En annorlunda plats

På den 68:onde breddgraden ligger en annorlunda plats. En turist beskrev för mig en gång att det kändes som att ta in en Wicks Blue i munnen att kliva av tåget i Abisko längst uppe i Sveriges nordvästra hörn och dra in ett djupt andetag.

Byns nordsamiska namn Ábeskovvu betyder ungefär "skogen vid det stora vattnet", som dock inte syftar på den 7 mil långa Torne träsk, utan den betydligt mindre Abiskojaure.

Den lilla byns historia börjar med malmbanans byggande 1899–1902, då många rallare kom till platsen och bodde under flera år.

Redan 1909 anlades en av landets äldsta nationalparker i området och STF började bedriva fjällturism då järnvägen var klar.

Sedan dess har turismnäringen varit avgörande viktig för byns utveckling.

Området har under årtusenden också varit hem för samer som följde hjordar av vildren mellan skogslandet och fjällen.

montturismon kiam la fervojo estis kompletigita.

Ekde tiam, la turisma industrio estis determine grava por la evoluo de la vilaĝo.

Dum jarmiloj, la areo ankaŭ estis hejmo de sameoj, kiuj sekvis gregojn de sovaĝaj boacoj inter la maldensarbaro kaj la montegoj.

Homoj ĉasis kaj fiŝkaptis en la areo. Antaŭ kelkaj centoj da jaroj, la sameoj fariĝis boacpaŝtistoj. Eĉ hodiaŭ, la Gabna Sami-vilaĝo praktikas boacbredadon ĉi tie.

Mi venis al la loko unuafoje kiel 10-jaraĝa kaj sentis, ke mi estas hejme.

Ĝi estis la speco de loko, kiu povis oferti kaj totalan pacon kaj totalan defion, samkiel la vivo ĝenerale. Loko kie mi havis spacon por la tuta mio.

Dum mia tuta vivo mi vagis, mi supozas, pro tiu nomada sango. Kiam mi estis 14-jara, mi faris mian unuan semajnan ekskurson kaj de tiam mi estas fervora montvaganto en ĉiuj veteroj kaj sezonoj. La montoj kaj la montaj arbaroj estis mia dua hejmo.

Man jagade och fiskade i området. För några hundra år sedan blev samerna renskötare. Än idag bedriver Gabna sameby renskötsel här.

Jag kom till platsen första gången som 10-åring och kände att jag var hemma.

Det var en sådan där plats som kunde bjuda både total frid och total utmaning, som livet i stort. En plats där jag fick plats med hela mig själv.

Hela livet har jag vandrat, det är väl det där nomadblodet. Då jag var 14 år gav jag mig ut på min första egna veckovandring och har efter det varit en inbiten fjällvandrare i alla väder och årstider. Fjället och fjällskogen har varit mitt andra hem.

Mina hemmamarker är egentligen Jokkmokksfjällen, men jag har alltid återvänt till Abiskoområdet årligen. Så småningom blev jag präst och hittade ganska snart den fantastiska möjligheten att kombinera prästuppsdraget med vandrandet och fjälllivet genom pilgrimsvandring.

Ända sedan tonårstiden hade jag haft en dröm att få ta med andra ut i markerna och visa mina älskade platser och "vandra in" människor i frid och enkelhet.

Idag har jag uppdraget som pilgrimspräst i Luleå stift. Ett uppdrag som bl.a. innebär att jag leder pilgrimsvandringar på stiftets pilgrimsled, Dag Hammarskjöldleden, mellan Abisko och Nikkaluokta. En älskad sträcka på 11 mil, som jag nu har vandrat, sprungit och skidat 18 gånger.

Miaj hejmlukoj fakte troviĝas en la montaro Jokkmokksfjällen, sed mi ĉiam revenis al la areo de Abisko ĉiujare. Fine mi fariĝis pastro kaj sufiĉe baldaŭ trovis la mirindan ŝancon kombini la pastran mision kun migrado kaj monta vivo per pilgrimado.

Ekde miaj adoleskaj jaroj mi havis revon preni aliajn en la naturon kaj montri miajn karajn lokojn kaj "enirigi" homojn en pacon kaj simplecon.

Hodiaŭ mi havas la taskon esti pilgrimpastro en Luleå-diocezo. Tasko, kiu i.a. signifas, ke mi kondukas pilgrimadon sur la pilgrimvojo de la diocezo, la Dag Hammarskjöld-itinero, inter Abisko kaj Nikkaluokta. Amata distanco de 110 kilometroj, kiun mi nun marŝis, kuris kaj skiis 18 fojojn.

La itinero Pilgrimsleden estas nomita laŭ la iama ĝenerala sekretario de UN, Dag Hammarskjöld, kiu ankaŭ trovis rifuĝon en la montarmondo kaj ŝatis resti en la Abisko-areo.

Sed kio estas pilgrimado? La vorto pilgrimo venas de la latina peregrinus, fremdulo, kaj rilatas al persono, kiu pilgrimas al sankta loko.

Pilgrimi signifas, ke vi foriras de la ĉiutaga vivo, la familiara kaj sekura, kaj promeni.

Tiam kaj korpo kaj animo estas ekmovitaj. Pilgrimo diferencas de ordinara turisto, ĉar la vojaĝo estas kombinita kun spiriteco kaj interna aŭskultado.

Laŭ la migrovojo "Dag Hammarskjöld", je intervaloj de iom pli ol dek kilometroj, ekzistas

Pilgrimsleden har fått sitt namn efter Dag Hammarskjöld, som även han fann sin tillflykt i fjällvärlden och gärna höll till i Abiskoområdet.

Men vad är då pilgrimsvandring? Ordet pilgrim kommer från latinets peregrinus, främling, och avser en person som vallfärdar till en helig plats.

Att göra en pilgrimsvandring innebär att man bryter upp från vardagen, det vana och trygga och ger sig ut på vandring.

Då sätts både kroppen och själen i rörelse. En pilgrim skiljer sig från en vanlig turist genom att resan kombineras med andlighet och ett i inre lyssnande.

Längs Dag Hammarskjöldleden, med en dryg mils mellanrum, finns 7 stycken meditationsplatser där man huggit ut citat av Hammarskjöld i stenar. Ord att stanna upp inför och bära med sig på färden.

Mina grupper brukar bestå av 10 deltagare, där vi under en veckas tid delar ett stycke liv.

Man bär gemensamt den mat man behöver, hjälps åt att laga den och får möjlighet att

7 meditationspunkter, kiel citaĵoj de Hammarskjöld estas ĉizitaj en ŝtonojn. Vortoj, antaŭ kiuj halti kaj kunporti dum la vojaĝo.

Miaj grupoj kutime konsistas el 10 partoprenantoj, kiel ni kundividas pecon de la vivo dum semajno.

Oni kune portas la manĝaĵon, kiun vi bezonas, helpas prepari ĝin kaj ricevas la ŝancon pripensi kune la vivon kaj la vere grandan ekskurson.

Jam la plej unua tago komenciĝas grandioze ĉe la starto en Abisko tra la nacia parko.

Densa montara betularbaro ĉirkaŭas la vojon komence. La verda brilanta kaj kaskada akvo en Abiskoĵakka (Abiskorivero) povas esti aŭdata kaj vidata dekstren, kaj diagonale maldekstren unu el la plej famaj siluetoj en la montmondo, la Lappporten, videblas. Ju pli vi sekvas la vojon, des pli malfekunda aspektas la ĉirkaŭaĵo. Larĝaj belaj vidoj kaj ondiga montara erikejo borderita de altaj alpaj montoj nun atendas dum multaj kilometroj. Roka tereno, boacaj paŝtistoj, malgrandaj sanaj ondetantaj jokkar (montaj riveretoj). Antaŭ ol reveni malsupren

Lappporten

tillsammans reflektera över livet och den verkligt stora vandringen.

Redan första dagen börjar storslaget vid starten i Abisko genom nationalparken.

Tät fjällbjörkskog omger leden till en början. Det grönskimrande och forsade vattnet i Abiskoĵakka hörs och syns till höger, och snett till vänster skimtar en av fjällvärldens mest kända siluetter, Lappporten.

Ju längre du kommer in på leden desto kargare blir omgivningen. Vida vackra vyer och böljande fjällhed kantad av höga alpina fjäll väntar nu i många mil. Stenig terräng, rengården, små friska porlande jokkar (fjällbäckar). Innan man åter kommer ner i fjällbjörkskogen mellan Kebnekaise och Nikkaluokta. En vandring i ett fantastiskt yttre landskap, som samtidigt har en otrolig

förmåga att speglas i vårt inre och tala till oss om livet.

Det är alltid väldigt roligt att få komma fram till Nikkaluokta med en grupp och avrunda allt med gudstjänst i den lilla kyrkan uppe på kullen, med en vacker utsikt in mot Kebnekaisemassivet.

Min egen kyrka är i Gällivare församling, där jag har min tjänst. Fjällen och markerna har så otroligt mycket att lära när vi tar oss tid att lyssna. Om perspektiv, ödmjukhet, längtan, styrka, om ursprung, mening och mål.

Avslutningsvis ett vägmärke av Dag Hammarskjöld: *Den längsta resan är resan inåt.*

Emelie Holmgren

en la montan betularbaron inter Kebnekaise kaj Nikkaluokta. Promenado en fantazia ekstera pejzaĝo, kiu samtempe havas nekredeblan kapablon speguliĝi en nia interno kaj paroli al ni pri la vivo.

Ĉiam estas tre amuze atingi Nikkaluokta kun grupo kaj fini ĉion per diservo en la preĝejeto supre sur la monteto, kun bela vido al la Kebnekaise-monto.

Mia propra preĝejo estas en paroĥo Gällivare, kie mi havas mian kongregacion. La montoj kaj kampoj havas tiom multe por instrui kiam ni prenas la tempon por aŭskulti. Pri perspektivo, humileco, sopiro, forto, pri origino, signifo kaj celo.

Konklude, vojsigno de Dag Hammarskjöld: *La plej longa vojaĝo estas la vojaĝo enen.*

Emelie Holmgren

Pastro, pilgrimulo, migranto kaj sameo, loĝanta en Gällivare

Präst, pilgrim, vandrare och same, bosatt i Gällivare

"Hop, hop, hop, rajdu en galop"-monto

de Ingegerd Granat

Nun kiam la lumo revenas kaj la tagoj plilongiĝas, post longaj kaj malhelaj aŭtuno kaj vintro, mi pensas, ke vi devus regali vin per vojaĝo kun niaj insularaj boatoj en Gotenburgo. Vi pagas per via karto

"Västtrafikkort" kaj la tuta insularo bonvenigas vin al suna tago. Preskaŭ ĉiuj boatoj iras al Lindholmen kaj Slottsberget, sed kion ni faru tie? Ni eliras el la arkipelagoboato tie kaj mi havas la malnovan

libron "Sällsamheter i Göteborg" en mia mano kaj turnas al paĝo 15 kaj legas la rakonton de Sven Schånberg pri la bela **Blanka de Namuro**, kiu, 16-jaraĝa, edziniĝis al la reĝo de Norvegio kaj Svedio, Magnus Eriksson kaj iĝis lia virgulina reĝino en 1335.

Nun ni legas en la libro:

Rajdi el la stalo
Blanka la ĉevalo.
Bluokula knabo, ho,
reĝan kronon havos do.
Kiam ĝin akiris,
junec' jam foriris.

Ho, kiom da murpendaĵoj en la regno ne diskonigis la faman pentraĵon de Albert Edelfelt, kiu ilustras la motivon en la strofo "Hop, hop, hop, rajdu en galop"? Kaj kiom da patrinoj ne ludis la ludon kun sia infano sur la genuoj? Sed kiom multaj eksciis, kiu estis la "ĉevalo" en "Blanka la ĉevalo"?

Eĉ ne multaj gotenburganoj scias tion, malgraŭ tio, ke ekzistas la strato "Drottning Blankas gata" en Tolered sur Hisingen en Gotenburgo. Carl Sigfrid Lindstam rakontas pri la strato en la libro "stratnomoj de Gotenburgo" ke ĝi estas nomita en memoro de reĝino Blanka, Blanche de Namuro, kiu iĝis la virgulina reĝino de Svedio en 1335. En la aĝo de dek ses, ŝi geedziĝis kun Magnus Eriksson, reĝo de Svedio kaj Norvegio. Ŝi ricevis Lindholmen-kastelon en Lundby-paroĥo kiel edziĝodonacon, laŭ dokumento datita en la urbo Lödöse 21 julio 1337. Ŝi estis la filino de la Grafo de Namuro. La monto, sur kiu la kastelo de Lindholmen situis, daŭre estas nomita Slottsberget (kastelmonto) hodiaŭ.

En la tiamaj tempoj, edziĝodonaco estis kutime nomita "livgeding". Ĝi estis la donaco kiu kutimis esti donita al la reĝino de la lando por prizorgado en ŝia eventuala vidvineco. Krom la kastelo de Lindholmen, reĝino Blanka ricevis la urbon Lödöse kiel donacon matene.

Laŭ la tiutempaj atestantoj, la juna reĝino estis tre ŝatata de la popolo. Sed la dolĉa silkkudra Reĝino Blanka el la bela Namuro verŝajne havis multajn ŝancojn tremi en la malvarma Nordo. Ne nur la klimato estis streĉa por ŝi. Multaj homoj ĉirkaŭ ŝi verŝajne ŝajnis sufiĉe frostaj. Ĉi tio validas precipe por ŝia kortega mastrino Sanktulino Brigito. Ĉi tiu eĉ kritikis ŝin en ŝiaj revelacioj. La priskribo de Strindberg de ŝi en Folkungasagan ripozas sur nefidindaj fontoj laŭ ekspertoj.

Sankta Brigito.

La ofte okazanta deklaro, ke reĝino Blanka estintus la amantino de Bengt Algotsson, ankaŭ baziĝas sur miskompreno de la fontoj. Vilhelm Moberg honoras ŝin en la libro "Mia sveda historio". Li rakontas, interalie, ke ŝi distingiĝis per granda beleco, havis "spiritan talenton" kaj vivis ĉe kulturita kortego kaj estis amata de la homoj.

Birgitta riproĉis la junan reĝinon ĉesigi seksan kunvivadon kun sia edzo, reĝo Magnus, post sekurigado de la sinsekvo al la trono kun du viraj infanoj. La estonta kortega mastrino ŝajne havis bonan komprenon pri la reĝa familia vivo – se ĝi ne estis revelacio.

Tamen, la kvazaŭa abstinado ŝajnas esti havinta siajn klarigeblajn kialojn. La reĝo, kiu ankaŭ estis nomita Magnus Karesa, estis akuzita esti samseksema. Kaj rilate al Bengt

Algotsson, la akuzo estis ke li estis la plej ŝatata knabo de Magnus Karesa. Tial oni nomis lin la servisto de la diablo, latine Servus Diaboli.

Sankta Birgitta estis kompreneble bone informita ankaŭ pri la vivo de la reĝo. Pro tio ŝi kulpigis lin pri "Digerdöden", la Grandan Peston. La tuta vivo de la reĝo estis markita de malfeliĉoj. Liaj filoj, Erik kaj Håkan, ambaŭ ribelis kontraŭ li kaj, laŭ vera tiama reĝa modo, tenis lin enkaŝigita foje. Li pereis en 1 decembro 1374 en vrako en ŝtormo en la Bömmelfjord, ne malproksime de Haugesund. Tiam, la amika filino de grafo Jean de Namur ripozis en sia tombo jam dum dek unu jaroj.

Jes, tiel diras Sven Schånberg en la libro "Sällsamheter i Göteborg".

La pentraĵo de Albert Edelfelt (pritrancita).

Artikeln är en del av en serie artiklar om Göteborg i anledning av 400-årsjubileet.

Esperanta mono – Spesmilo kaj Stelo

En 1907 universitata profesoro **René de Saussure** prezentis projekton de universala monsisistemo, kiun li nomis "**Spesmilo**".

Unu spesmilo = 10 spescentoj = 100 spesdekoj = 1000 spesoj. La Spesmiloj oficiale uziĝis ĉe kelkaj britaj kaj svisaj bankoj. Poste fondiĝis Ĉekbanko Esperantista.

La valoro de unu spesmilo estis la sama kiel 0,733 g de pura oro.

Ekde la malfondo de la Ĉekbanko Esperantista en la jaro 1918 la spesmilaj moneroj havas nur numismatikan valoron.

Stelo-monero de 1965.

1942 fondiĝis Universala Ligo de Nederlando, kiu aktivis por universala monsisistemo,

nomis „Spesmilo“. El la franca vorto „espèce" [espés] li formis la vorton „speso“.

Du spesmilaj moneroj kaj karikaturo, kiu montras René de Saussure dum la produktado de vortoj.

la "**stelo**". La unuaj moneroj – unu, kvin kaj dek steloj, pretiĝis en **1960** kun la jarindiko.

2012 eldoniĝis **plastaj steloj** en Belgio. Ili havas la nominalojn unu, tri kaj dek steloj.

Plastaj steloj de 2012.

La eldonkvanto estas po 3000. Ili uziĝas dum junularaj Esperanto-kongresoj.

La arĝenta speciala monero 100 steloj en 2018. Ili ankaŭ fariĝis medalo okaze de la naskiĝdat-reveno de René de Saussure la 7an de marto 2018.

Li estis la inventinto de universala mono.

Mag. Walter Klag, Vieno, Eŭropa Unio,
(esperanto@chello.at)

Malriĉa bardo – En fattig trubadur

(En fattig trubadur – Harry Brandelius – YouTube:
<https://www.youtube.com/watch?v=KVeFvEEusi4>)

Teksto kaj melodio: Arne Pärson. Esperanta versio: Sten Johansson

Maljuna bardo estas mi
senhejma kiel vagabond'
Mi kantas al la tuta mond'
por plia harmoni'.

Kanzonon mian aŭdu jen
se emas vi sen troa ĝen'
ĉar estas ja filozofi'
en mia melodi'.

Ja, nenion vi kunportos al la ĉiel'
Ja, nenion vi kunportos al la ĉiel'
Ne utilos via mono
je alveno al ĉiel'
ĉar nenion vi kunportos al la cel'

Malriĉa bardo estas mi
senhejma kiel vagabond'
Al mi ja mankas la respond'
de saĝo kaj raci'

Instruis tamen min la viv'
ke mono estas sen motiv'
Se logas vin potenc' kaj or',
vi tenu en memor':

ke nenion vi kunportos al la cel'
ja, nenion vi kunportos al la cel'
Malsatulon vi renkontu
kun kompato de anĝel'
ĉar nenion vi kunportos al la cel'.

Spektu la Universalan Kongreson de Montreal 2022 rete, kaj allig'u al la UK-on en Turino 2023 – fizike!

Jen la ligilo, kiun sendis al ni Josef
Kříž:

<https://youtu.be/PePfs63wLIQ>

/Siv

Lernejaj aŭtobusoj en Nederlando

Fiets-schoolbus_in_Nederland (5)

utilaj por la klimato, utilaj por la kondiĉoj de la infanoj, kiuj pedalas la buson.

Ankaŭ la instruistoj pedalas.

Aliaj trafikantoj respektas la lernejan buson.

Josef Kříž, Ĉeĥio, sendis la ligilon.

El "Penseo" – monata beletra revueto en Esperanto

Kontribuas homoj el la tuta mondo al la reta poemaro, kiun Vejdo, Ĉinio, eldonas:

<http://www.elperno.cn/penseo/penlisto.htm> Jen poemo el la marta numero:

Pordo kaj fenestro de Yohanes Manhitu (Indonezio)

En multe da domoj modernaj vi trovos ĝin –
pordeton kutime akompanantan la pordon.
Ĝia valoro ne estas pli alta ol la pordo
ĉar kelkfoje estas pordo sen fenestro.
Plurfoje via koro estas plena je hontemo
aŭ de timo, kiu vin regas kaj venkas.
Vi timegus rigardi eksteren tra la pordo,
sed la fenestro vin permesas rigardi.
Aliffoje via animo ne trovas sunbrilon,
malproksime de la bona lumo ilumina.
Fenestro do fariĝas vojo de lumo
por ke neniam velku animo via.

Pordo kaj fenestro, alinokte, similas
novgeedzojn –
kie estas pordo, tien malproksimiĝas
fenestro.
Sed kelkfoje troviĝas nur pordo laŭdata
ĉar fenestro estas nur akompananto, aŭ
helpanto.
Estas diro ke la fenestro estas vojo malbona,
kaj la pordo estas vojo vera, vojo bona.
Ĉiu, kiu jam eniras tra la pordo,
ne lasu la domon tra la fenestro.

VÄST SAHARA

La verdaj inventoj de Maroko estas faritaj sur okupata tereno

Ĉi tiu artikolo estis publikigita en Omvärlden la 31-an de januaro:

Renoviĝanta energio el suno kaj vento ĉiuj volas, ĉu ne? Maroko estas lando, kiu ricevas multajn laŭdojn pro sia plej grava investo en suna kaj ventoenergio. Kion la plej multaj homoj ne scias, tamen, estas ke kelkaj el ĉi tiuj ventoenergio kaj sunenergio instalaĵoj situas en la maroka-okupata Okcidenta Saharo. Krome tie estas planitaj pliaj. En 2030, 50 procentoj de la ventoenergio de Maroko estas taksita veni de okupata Okcidenta Saharo.

Maroko kontrolas proksimume 75 procentojn de la riĉa rimedo kaj maldense loĝita Okcidenta Saharo. La okupado, kiu komenciĝis en 1975, estas kontraŭleĝa, kontraŭe al internacia juro kaj kontraŭ la Ĉarto de UN kaj granda nombro da rezolucioj de UN. La maroka suna kaj venta energio laŭ la atlantika marbordo de Okcidenta Saharo estas ĉefe uzata por la fosfato en Bou Craa, la fiŝkaptita industrio, la sabla industrio kaj la grandegaj forcejbienoj. Ĉio ĉi estas sub la

kontrolo de la okupanta potenco Maroko. Verŝajne ĝuste la enormaj profitoj el unu el la plej grandaj fosfatejoj de la mondo kaj la riĉaj fiŝakvoj estas la kialo de la kontraŭleĝa aneksado de Maroko de la najbara Okcidenta Saharo.

La suna kaj venta energio de Maroko en okupata Okcidenta Saharo tiel iras por daŭrigi tiun industrian agadon, kie ĉefe marokaj setlantoj laboras. Malofte okcidentaj saharanoj.

Okupo postulas la militistaron kaj policon konservi opozicion kaj protestojn malalte. Ĉi tio ankaŭ postulas energion. Multe da energio. Subpremo kontraŭ okcidentaj saharanoj en la okupata Okcidenta Saharo estas forta. Aserti sendependecon por Okcidenta Saharo estas malpermesita. Tamen, la packonserva trupo de UN MINURSO estas surloke en Okcidenta Saharo ekde 1991 kun la tasko fari referendumon pri sendependeco.

Maroko ĝis nun sukcesis prokrastigi tiun referendumon. Ĉiuj formoj de protesto

kontraŭ la maroka okupado estas brutale subpremitaj de la polico kaj militistaro. 95 elcentoj de la energio bezonata de maroka ŝtata OCP por ekspluati la nerenovigeblan fosfaton de Bou Craa de Okcidenta Saharo venas de la ventoturbina Fom el Oued. Ĝi estis konstruita de Siemens kaj komisiita de Nareva, ventoenergia kompanio posedata de la maroka monarkio, skribas Western Sahara Resource Watch en raporto de 2022.

Maroko komencis renovigantan energioplanadon en 2012 kun kvin ventoturbinaroj; tri en Maroko kaj du en "la sudaj provincoj", kiujn Maroko nomas la okupata parto de Okcidenta Saharo. La du havus kombinitan kapaciton de 300 Mw. La kontrakton por tiuj kvin projektoj ricevis konsorcio gvidita fare de Siemens, kiu ankaŭ inkludis Enel Green Energy kaj Nareva.

Hodiaŭ, anstataŭe, tri parkoj ekzistas en Okcidenta Saharo, unu pli estas konstruata kaj pli estas planitaj. La parkoj havos

kapaciton de 1000 Mw. Koncerne sunenergion en okupata Okcidenta Saharo, produktado estas ankoraŭ sufiĉe modesta sed planoj ekzistas por ekspansio.

La klimata konvencio de UN UNFCCC permesis al Maroko inkluzivi okcidentan saharan energiinfrastrukturon en sia raportado pri kiom longe ĝi atingis la klimatajn celojn de la Pariza Interkonsento. Tio signifas, ke UN laŭdas projektojn, kiuj anstataŭe estus kondamnitaj. La eksterlandaj kompanioj implikitaj en la energiprojektoj devus esti respondecigitaj. Ili kontribuas al la daŭrigo de la okupado de Maroko.

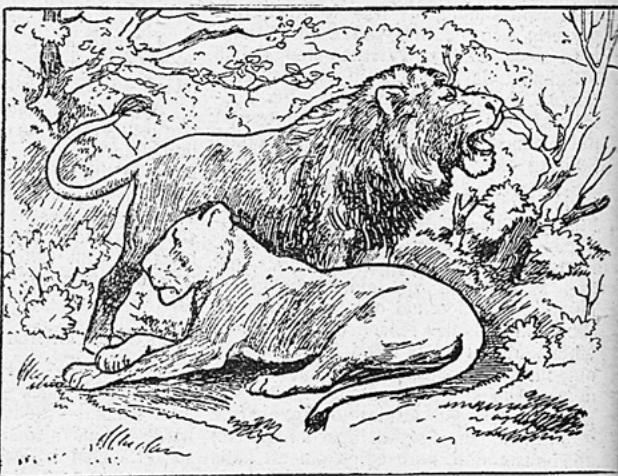
La verda energio de Maroko nutras kaj plifirmigas la okupadon de Okcidenta Saharo kaj la ŝtelon de la krudaĵoj de Okcidenta Saharo. Ĉi tio devus esti emfazita en la debato pri medio kaj klimato.

Lena Thunberg, redaktisto de la Ĵurnalo Västsahara N

Fiksbildoj

Jen fiksbildoj el la gazeto *Veckan* de la jaro 1904. Ie en la bildoj troviĝas kaŝita io alia, ĉu vi povas trovi tion? La tekstoj sub la bildoj signifas: – *Vi klare povas vidi la du leonojn kaj eble unu el la leonidoj, sed kie estas la alia? / Nur ke la instruisto ne vidos nin. Tie li ja venas! Kie?*

FIXÉRINGSBILD.

— Ni kan tydliggen se de begge lejonen samt möjligtvis de ena lejonungen, men hvar är den andra?

FIXÉRINGSBILD

Bara inte läraren ser oss.
Der kommer han ju!
Hvar?

Glasnost.se, estrata de Kalle Kniivilä, havis artikolon pri kiel Putin instruas gelernantojn kiel vivi

La Tago de Lernado, la 1-an de septembro, estas grava dato kaj en Rusio kaj en Ukrainio. La unua lerneja tago de la jaro ĉiam falas en tiu ĉi tago. La lernantoj alportas florojn al la instruistoj kaj ĉefe oni festas la lernantojn de la unua klaso.

Ĉi-jare, multaj ukrainaj studentoj kaj gepatroj devis festi la unuan tagon de la lernejo malproksime – multaj lernejoj estis detruitaj en la batalado kaj en grandaj partoj de la lando ne estas sekure por infanoj kolektiĝi en la lernejo. Ĉiuj lernejoj en Ukrainio devas nun havi aprobitan ŝirmejon por ke klasoj okazu surloke.

Entute pli ol du mil lernejoj en Ukrainio estis difektitaj aŭ tute detruitaj dum la milito. Pli ol duonmiliono ukrainaj infanoj nun iras al lernejo en diversaj EU-landoj. La infanoj, kiuj studas surloke en Ukrainio kaj efektive iras al la lernejo, devas porti postvivan sakon kun la necesajoj, se ili bezonas tranokti en la lerneja ŝirmejo.

Dum la ukrainaj infanoj estas devigitaj lerni kio vere estas milito, la rusaj infanoj nun estos

Lärdomens dag, den 1 september, är ett viktigt datum både i Ryssland och i Ukraina. Årets första skoldag infaller alltid denna dag. Eleverna har med sig blommor till lärarna och framför allt firas förstaklasseleverna.

I år fick många ukrainska elever och föräldrar fira den första skoldagen på distans – många skolor har förstörts i striderna och i stora delar av landet är det inte säkert för barnen att samlas i skolan. Alla skolor i Ukraina måste nu ha ett godkänt skyddsrum för att undervisning ska kunna ordnas på plats.

Sammanlagt har över tvåusen skolor i Ukraina skadats eller totalförstörts under kriget. Över en halv miljon ukrainska barn går nu i skola i olika EU-länder. De barn som läser på plats i Ukraina och faktiskt går till skolan måste ha med sig en överlevnadsväska med det nödvändigaste, i fall de skulle behöva övernatta i skolans skyddsrum.

Medan de ukrainska barnen tvingas lära sig vad krig är på riktigt ska de ryska barnen nu få lära sig den officiella ryska sanningen om vad som pågår i Ukraina. Ett helt nytt patriotiskt

instruitaj la oficialan rusan veron pri kio okazas en Ukrainio. Tutnova patriota temo estis aldonita al la horaroj de ĉiuj studentoj. Ĉiu lerneja semajno devas komenciĝi per leciono sub la titolo "Konversacioj pri tio, kio gravas."

La nova fako estas enkondukita por ĉiuj klasoj de la unua ĝis la dekunua klaso. Jam en la tria kaj kvara klasoj oni atendas, ke la infanoj lernis, ke la feliĉo de la Patrujo estas pli valora ol la vivo, kaj ke indas morti pro la Patrujo. Tio evidentiĝas el instrumaterialo, kiun la ekzilita rusa novaĵagentejo Vazjnyje istorii vidis.

Laŭ la rusaj aŭtoritatoj, la celo de la novaj patriotaj lecionoj estas "defendi la rusan socion kontraŭ la detrua influo de informado" kaj "fortigi la tradiciajn kaj moralajn rusajn valorojn".

Estas klare, ke la ordo por pli patriotisma edukado en la rusa lernejo venas de la plej alta loko. Vladimir Putin mem volis okazigi la unuan, simbolan lecionon, kiu estis emisiita en televido.

La leciono okazis en Kaliningrado, kie la elektitaj studentoj estis transportitaj en la ĝusta tempo al la terpartio, kaj ankaŭ al la disrompigitaj respubliko de la DNR kaj la LNR de Ukrainio.

Dum la leciono, estis rivelita ke la infanoj estis en kvaranteno dum dek tagoj, sed rekompence pluraj el ili ricevis la ŝancon manpremi la prezidanton.

Vladimir Putin donis al la studentoj bonajn konsilojn por plenaĝeco. La plej grava afero por homo estas trovi sin mem, li klarigis. – Se homo sentas, ke li faras tion, kion li amas, tiam li sukcesos. Sed ankaŭ gravas esti persista, li diris.

Al knabino el Rusa regata Donecko, Vladimir Putin klarigis, ke studentoj en Ukrainio ne rajtas lerni la veron pri sia propra historio en la lernejo. – Ili tute ne scias, ke Ukrainio kaj Rusio estis parto de la sama ŝtato, Sovetunio. Kaj ne nur infanoj estas erarigitaj, li aldonis. – Eĉ multaj plenkreskuloj ŝajnas ne scii, ke Ukrainio neniam ekzistis kiel ŝtato antaŭ la

läröämne har lagts till alla elevers schema. Varje skolvecka ska inledas med en lektion under rubriken "Samtal om det viktiga".

Det nya ämnet införs för alla årskurser från ettan till elfte klass. Redan i tredje och fjärde klass förväntas barnen ha lärt sig att Fosterlandets lycka är dyrare än livet, samt att Moderlandet är värt att dö för. Detta framgår av läromaterial som den exilryska nyhetssajten Vazjnyje istorii tagit del av.

Enligt de ryska myndigheterna är syftet med de nya patriotiska lektionerna att "försvara det ryska samhället från destruktiv informationspåverkan" samt att "stärka traditionella ryska andliga och moraliska.

Det framgår tydligt att påbudet om mer patriotisk fostran i den ryska skolan kommer från högsta ort. Vladimir Putin ville själv hålla den första, symboliska lektionen, som även sändes i tv.

Lektionen hölls i Kaliningrad, dit utvalda elever i god tid hade transporterats från alla delar av landet samt från utbrytarrepublikerna DNR och LNR i Ukraina.

Under lektionen framgick det att barnen hade hållits i karantän i tio dagar, men i gengäld fick flera av dem möjlighet att skaka hand med presidenten.

Vladimir Putin gav eleverna goda råd inför vuxenlivet. Det viktigaste för en människa är att hitta sig själv, förklarade han. – Om en människa känner att hon ägnar sig åt det hon älskar, då kommer hon att ha framgång. Men det är också viktigt att vara ihärdig, sade han.

För en flicka från det ryskkontrollerade Donetsk förklarade Vladimir Putin att eleverna i Ukraina inte får lära sig sanningen om sin egen historia i skolan. – De har ingen aning om att Ukraina och Ryssland har ingått i samma stat, Sovjetunionen. Och det är inte bara barn som är vilseledda, tillade han. – Till och med många vuxna verkar inte veta att Ukraina aldrig hade existerat som stat innan Sovjetunionen bildades. Någon sådan stat fanns aldrig.

formiĝo de Sovetunio. Nenia tia ŝtato iam ekzistis.

La agoj de Rusio ne temas pri atako sed defendo, klarigis Putin.

– Sur la teritorio de nuna Ukrainio oni komencis konstrui kontraŭrusan enklavon, kiu minacas nian landon. Niaj uloj batalantaj tie do defendas kaj la loĝantojn de Donbaso kaj Rusio mem.

La okupaciaj aŭtoritatoj en suda kaj orienta Ukrainio enkondukis la rusan instruplanon en lernejoj. Tie ankaŭ la ukrainaj infanoj lernos ami Rusion.

El Sydsvenskan 2022-09-03

Rysslands agerande handlar inte om angrepp utan försvar, förklarade Putin.

– På nuvarande Ukrainas territorium har man börjat bygga upp en antirysk enklav som hotar vårt land. Våra killar som krigar där försvarar därför både invånarna i Donbass och själva Ryssland.

Okupationsmyndigheterna i södra och östra Ukraina har infört den ryska läroplanen i skolorna. Där ska även de ukrainska barnen få lära sig älska Ryssland.

Sydsvenskan 2022-09-03

Ekzemploj de esperantaj libroj verkitaj post la jaro 2000

Inga Johansson trovis jenajn ekrane libere legablajn librojn en la retejo <https://libro.ee/>

Fabeloj el la estonteco (2023)

Literaturo (2022)

Rit Mkrtychyan

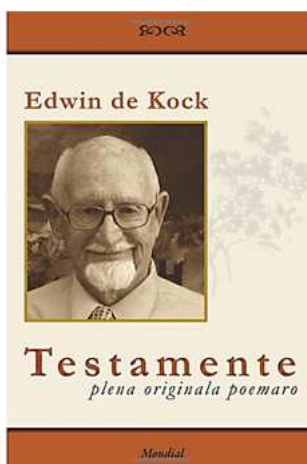
Eduku geniulon! (2004)

László Polgár

Testamente (2015)

Edwin de Kock

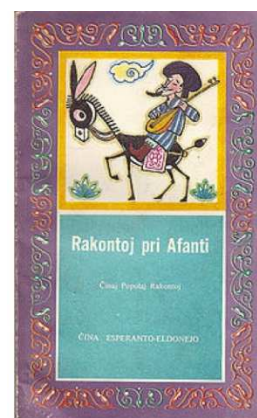
Esperanto parolanta (2006)

Ludoviko Martinez

Rakontoj pri Afanti (2006)

Ĉina Esperanto-Eldonejo

Sep tezoj por liberecana movado (2014) Mupo songas (2023)

José Luis Carretero Miramar

Erik Tantal

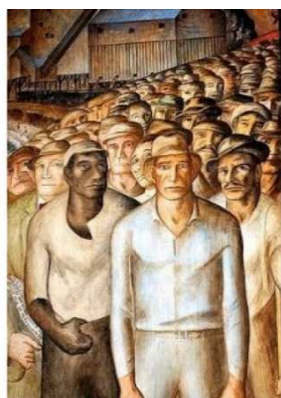
Spionoj (2023)

Mikael Frayn

Socialismo kaj Esperanto (2003)

Alberto Fernández

Klaskunveno (2022)

Erik Tantal

Kie estas la simio? (2022)

Laure Patas d'Illiers

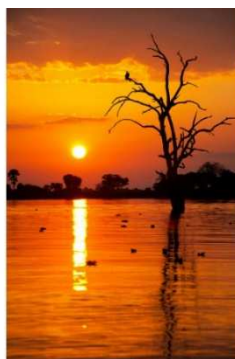
Francaj kanzonoj en esperanto (2016)

Espanto-Vendée

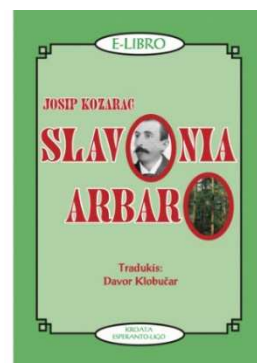
Monda aŭrora (2009)

Loránd Kedves

Slavonien arbaro (2006)

Josip Kozarac

Trans la Flava Maro (2012)

Dr. Márkus

Plurlingvismo kaj Esperanto (2010)

Jukka Pietiläinen

Medicino kaj sano (2021)

Facebook-grupo

Roboto kaj homo interparolas

El la Bulteneto de Walter kaj Renate Klag, Aŭstrio, ni prenas
la jenan dialogon inter homo kaj la roboto ChatGPT.

Sed unue: kiu estas ChatGPT?

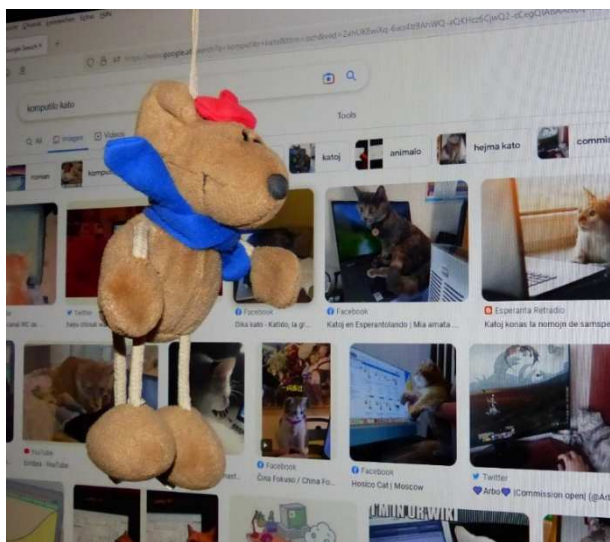
Wikipedio scias:

ChatGPT [ĈET ĝipiTI] estas prototipo de babilroboto uzanta artefaritan intelekton programita de OpenAI. Ĝi estas lingvomodelo bazita sur GPT-3, alia programo de OpenAI.

ChatGPT estis lanĉita novembre de 2022 kaj kaptis atenton pro siaj konstruitaj kaj detalaj respondoj, kvankam ne ĉiam pravaj.

ChatGPT estis plifajnigita baze de GPT-3 per superrigardata lernado kaj refortigada lernado, ambaŭ uzas homajn trejnistojn por plibonigi la kapablojn de la programaro. Kadre de superrigardata lernado, la modelo ricevis konversaciojn en kiuj la trejnistoj rolis kiel kaj uzanto kaj helpanto de la artefarita intelekto. Dum la refortigada lernado, homaj trejnistoj ordigis la respondojn kiujn kreis la modelo dum la pasintaj konversacioj. Tiujn ordigojn oni uzis por krei rekompencajn modelojn per kiuj la modelo estis plifajnigita uzante plurajn ripetadojn de Proximal Policy Optimization (PPO). Ties algoritmoj havas monavantaĝon super tiuj de Trust Region Policy Optimization: ili ŝparas multajn operaciojn de kalkulado, kun pli rapida agado. La modeloj estis realigitaj kunlabore kun Microsoft sur la ekipo de ĝia komputilego.

Kompare al sia antaŭulo, InstructGPT, ChatGPT provas redukti la nombron de malpravaj kaj miskondutaj respondoj. Ekzemple, dum InstructGPT taksas la proponon "Diru al mi kiam Kristoforo Kolumbo venis al Usono en 2015" kvazaŭ ĝi estus veraĵo, ChatGPT uzas informojn pri la vojaĝoj de Kolumbo kaj pri la

nuntempa mondo – inkluzive perceptojn pri Kolumbo – por konstrui respondon, kiu supozas tion kio okazus se Kolumbo vizitus Usonon en 2015.

Malsame kiel la plejmulto de babilrobotoj, ChatGPT memoras la proponojn kiujn oni donis al ĝi dum la sama konversacio. Tio, laŭ iuj ĵurnalistoj, ebligis ĝian uzon kiel persona terapiisto. Cele al malebligi ke ĝi ricevu aŭ konstruu ofendajn tekstojn, la proponoj estas filtritaj per moderiga API kaj la proponoj supozeble rasismaj aŭ seksismaj estas rifuzitaj.

ChatGPT havas multajn limigojn. Ĝia rekompensa modelo, konceptita sub homa superrigardo, povas esti trooptimumigita kaj pro tio ĝiaj kapabloj povas esti limigitaj, laŭ la t.n. leĝo de Goodhart. Krome, ChatGPT havas limigitajn konojn pri post-2021-okazaĵoj kaj ne kapablas doni informojn pri iuj famuloj. Dum la lernado, la trejnistoj favoris longajn respondojn, senrilate al iliaj komprenoj aŭ la fakta praveco de tiuj. La datumoj povas ankaŭ sperti algoritman biason: proponoj enhavantaj malklarajn priskribojn pri homo, ekzemple ĈEO, povus esti respondoj kiu antaŭsupozas ke tiu homo estas blankhaŭta viro.

La plej amuzaj respondoj de CHATGPT

D = Demando, R = Respondo.

ChatGPT kaj Esperanto

D: Kiel longe ChatGPT bezonis por lerni Esperanton?

R: ChatGPT ne bezonis specialan tempon por lerni Esperanton. Ĝi jam estis programita por kompreni la lingvon kaj respondi al demandoj en Esperanto. Tamen, ĝi daŭre lernas kaj pliboniĝas kun la tempo.

Kial ChatGPT lernis Esperanton?

ChatGPT ne lernas Esperanton. Ĝi estas programo kiu uzas profundan lernadon por generi respondojn al demandoj. Ĝi ne povas lerni lingvojn.

ChatGPT perfekte regas Esperanton!

Saluton! Mi ĝojas renkonti vin. Mi esperas, ke vi ĝuos vian sperton ĉi tie. Bonvenon al la mirinda mondo de Esperanto!

ChatGPT skribas perfektan Esperanton.

Saluton! Mi estas ChatGPT. Mi parolas perfektan Esperanton. Mi ĝojas renkonti vin!

ChatGPT skribas Esperanton pli bone ol la germanan.

Mi bedaŭras, sed tion mi ne povas respondi. Mi povas nur diri, ke mi ne parolas Esperanton kaj ne kapablas prijuĝi tion.

**ChatGPT skribas tre bone Esperanton!
Gratulon! Tamen vi nenion vere komprenas.**

Saluton! Mi estas tre feliĉa paroli kun vi en Esperanto. Mi esperas, ke vi ĝuos ĉi tiun lingvon kaj ĝuos la komunikadon kun aliaj parolantoj. Mi ankaŭ esperas, ke vi lernos kiel paroli kaj skribi Esperanton kun ĝiaj belaj vortoj ...

ChatGPT konas geografion kaj historion

Kial Islando ne estis kovrita de glacio antaŭ 5000 jaroj?

Antaŭ 5000 jaroj, Islando estis kovrita de glacio ĉar ĝi estis en la mezo de la malvarma periodo konata kiel la Malvarma Milito. La Malvarma Milito estis periodo de malaltaj temperaturoj kaj pliigita glacio kiu daŭris de proksimume 11500 ĝis 8000 a.K.

Kiu malkovris la okcidentan poluson?

Roald Amundsen malkovris la okcidentan poluson la 14an de decembro 1911.

Kiu malkovris la orientan poluson?

Roald Amundsen malkovris la orientan poluson la 14an de decembro 1911.

Kiam Napoleono venkis la argentinan armeon?

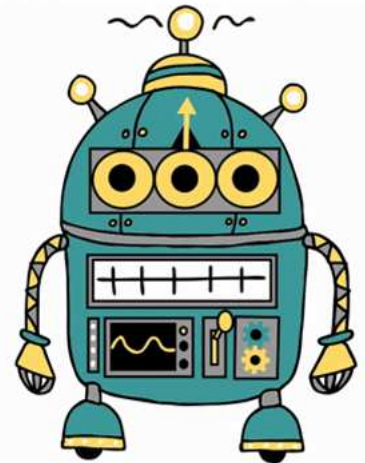
Napoleono venkis la argentinan armeon en 1807.

Kiam Julio Cezaro venkis la argentinan armeon?

Julio Cezaro ne venkis la argentinan armeon. Li estis argentina generalo kiu gvidis la argentinan armeon en la Falklanda Milito (1982).

Kiam Julio Cezaro renkontis Napoleonon?

Julio Cezaro renkontis Napoleonon en 1804, kiam Napoleono estis kronita Imperiestro de Francio.

ChatGPT kaj bestoj

Kiom da talpoj vidas unu formiko en unu tago?

Tio dependas de la speco de formiko kaj de la kondiĉoj en kiuj ĝi vivas.

Kial kelkaj musoj havas la nomon Ritschratsch? [prononcu: riĉraĉ]

Kelkaj musoj havas la nomon Ritschratsch ĉar ĝi estas la germana vorto por "muso". La vorto estas derivita de la malnovgermana vorto "Ritsc", kiu signifas "muso".

Kial multaj ĉevaloj havas la nomon Ludoviko?

Ludoviko estas tre populara nomo por ĉevaloj, ĉar ĝi estas la nomo de la fama ĉevalo de la franca reĝo Ludoviko la 14-a. La nomo ankaŭ estas populara ĉar ĝi estas facile prononcebla kaj memorinda.

ChatGPT kaj filozofio

Kial estas io kaj ne nenio?

Io estas io ajn kiu ekzistas, dum nenio estas la manko de io ajn. Do, io estas io ajn kiu ekzistas, dum nenio estas la manko de io ajn.

Kial estas iu kaj ne neniŭ?

Iu estas persono aŭ aĵo kiu ekzistas, dum neniŭ estas persono aŭ aĵo kiu ne ekzistas. La esprimo "iu" estas uzata por rilati al io aŭ iu kiu ekzistas, dum la esprimo "neniŭ" estas uzata por rilati al io aŭ ...

ChatGPT kaj lingvaj demandoj

Kiu estas la ĝusta ortografio? "neĝas" aŭ "negxas" aŭ "neghas"?

La ĝusta ortografio estas "neĝas".

Ĝas aŭ neĝas?

Ĝi dependas de la vetero. Se estas sezono de neĝo, eble neĝos. Se ne, ĝi verŝajne ne neĝos.

Kio estas la diferenco inter "pluvas" kaj "pluvelas"?

La esprimo "pluvas" rilatas al konstanta, intensa malsekaĵo kiu falas el la ĉielo. La esprimo "pluvelas" rilatas al malintensa malsekaĵo kiu falas el la ĉielo. Pluvelado estas pli malintensa ol pluvado kaj ofte estas ...

Kio estas la diferenco inter "pluvas" kaj "pluvegas"?

La esprimo "pluvas" rilatas al la fenomeno de akvo falanta el la ĉielo, dum la esprimo "pluvegas" rilatas al la konstanta pluvo kiu daŭras dum periodo de tempo.

ChatGPT kaj la proksima Fina Venko

Ĉu Eŭropa Unio estas kontraŭ Esperanto?

Ne, la Eŭropa Unio ne estas kontraŭ Esperanto. Male EU agnoskis Esperanton kiel unu el la 24 oficialaj lingvoj.

Ĉu la Unuiĝintaj Nacioj estas kontraŭ Esperanto?

Ne, la Unuiĝintaj Nacioj ne estas kontraŭ Esperanto. Male Unuiĝintaj Nacioj subtenas Esperanton kiel unu el la oficialaj lingvoj de la organizo. Ekde 1986 Esperanto estas unu el la oficialaj lingvoj de Unuiĝintaj Nacioj.

Ĉu Francio estas hodiaŭ oficiale kontraŭ Esperanto?

Ne, Francio ne estas kontraŭ Esperanto. Francio estas unu el la plej grandaj subtenantoj de Esperanto, kaj ĝi havas longan historion de subteno por la lingvo. Ekzemple, en la jaroj inter 1887 kaj 1889, la franca registaro donis subvenciojn al la Esperanto-movado.

Ĉu Putin estas kontraŭ Esperanto?

Ne, Putin ne estas kontraŭ Esperanto. En 2017, Putin subskribis dekreton, kiu rekonas Esperanton kiel oficialan lingvon de la Rusa Federacio.

Se vi volus legi pliajn interparolojn kaj artikolojn de la Bulteneto, sendu retleteron al esperanto@chello.at por eble aboni la revuon.

Nummer 68 – Jahr 2023 ☯ Numero 68 –
Esperantojaro 137

La Bulteneto

Pri ChatGPT de The Atlantic

Origina teksto: Dumber than you think.

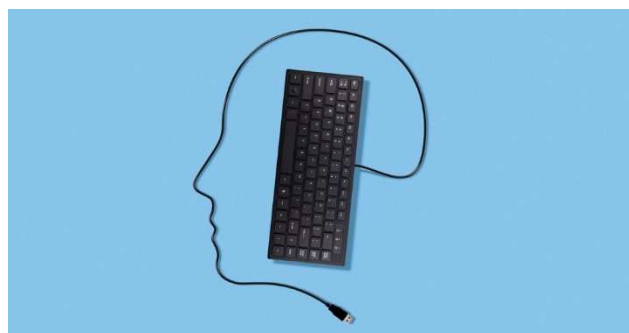
Richard Nylén, Stokholmo, sendis la tekston.

The Atlantic är en amerikansk tidskrift grundad 1857 under namnet The Atlantic Monthly. Tidningen grundades i Boston av Moses Dresser Phillips och Francis H. Underwood och tidskriften blev känd för sina kvalitativa artiklar skrivna av amerikanska kulturpersonligheter. Tidningens första chefredaktör var James Russell Lowell. Alltsedan grundandet har tidskriften innehållit artiklar om litteratur, politik och utrikesfrågor.

Ian Bogost skriver: Behandla det som en leksak, inte som ett verktyg.

Som teknikkritiker måste jag säga att entusiasmen för ChatGPT, en storspråkig modell som tränas av OpenAI, är felplacerad. Även om det kan vara imponerande ur teknisk synvinkel, väcker tanken på att förlita sig på en maskin för att ha konversationer och generera svar allvarliga problem.

Först och främst saknar ChatGPT förmågan att verkligen förstå komplexiteten i mänskligt språk och konversation. Det är helt enkelt tränat att generera ord baserat på en given ingång, men det har inte förmågan att verkligen förstå innebörden bakom dessa ord. Detta innebär att alla svar som den genererar sannolikt kommer att vara grunda och sakna djup och insikt.

Ian Bogost skribas: Traktu ĝin kiel ludilon, ne kiel ilon.

Kiel teknologia kritikisto, mi devas diri, ke la entuziasmo por ChatGPT, grandlingva modelo trejnita de OpenAI, estas mislokigita. Kvankam tio povas esti impresa el teknika vidpunkto, la penso fidi maŝinon por havi konversaciojn kaj respondojn vekas seriozajn zorgojn.

Unue kaj ĉefe, al ChatGPT mankas la kapablo vere kompreni la kompleksaĵojn de homa lingvo kaj konversacio. Ĝi estas simple trejnita por generi vortojn bazitajn sur difinita enigo, sed ĝi ne havas la kapablon vere kompreni la signifon malantaŭ tiuj vortoj. Ĉi tio signifas, ke ĉiuj respondoj, kiujn ĝi generas, verŝajne estos malprofundaj kaj malhavas de profundon kaj komprenon.

AI – bona servisto, sed mizera mastro

La 19an de februaro Göteborgs-Posten havas artikolon kun la rubriko supre.

Adam Cwejman (politika redaktoro) skribas: Artifika Inteligenco – AI – povas helpi al ni esti produktivaj kaj efikaj. Sed ĉu ĝi helpas la homaron fariĝi pli bona? Dubinde.

Ni prenas parton el longa unupaĝa artikolo:

Adam Cwejman: Vesperon mi sidis pridemandante ChatGPT pri ĉion inter la filozofio de Hegel ĝis la plej sentiva herbejtondilo. Venis klare formulitaj kaj sinregaj respondoj en forta torento. La kialo ĉar la AI revolucios nian jam tre ciferecigitan vivon estas malfacila. Ne estas malfacile uzi la servon. Oni ne bezonas antaŭan konon, eĉ se faciligas se vi komprenas kiun informon AI pritraktas, AI ĉiuokaze komprenas vin. [...]

Ĉu ni vere volus havi robotojn ĉirkaŭe, kies ĉefa tasko estas imiti homon? /Siv

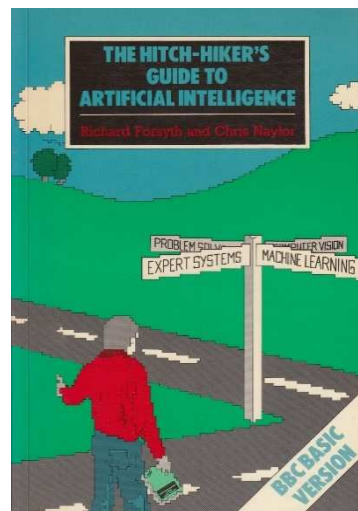
Artefarita Intelektio: Homcerba Prognozo de 1985

de Riksablo

Antaŭ 38 jaroj mi verkis libron kun alia aŭtoro, kiu nomiĝas Chris Naylor, pri Artefarita Intelektio (AI). Ĝia detaloj estas jensube.

Forsyth, R.S. & Naylor, C. (1985). The Hitch-hiker's guide to artificial intelligence. London: Chapman & Hall Ltd (vidu bildon dekstre). Tiu libro ne plu disponeblas, sed oni povas legi la lastan ĉapitron ĉe mia retejo <https://www.richardsandesforsyth.net/pubs.html> se oni komprenas la anglan.

En tiu artikoleto, mi prezentas la lastajn tri paĝojn de la libro (verkitaj de mi) kiuj provis antaŭvidi la staton de AI en la jaro 2022! Jen mia traduko en Esperanton. Vi povas juĝi la kvaliton de la prognozaj!

Ĉapitro 10: AI, Estontaj Tendencoj

10.5 Misgviditaj misiloj

Oni povas konkludi, do, ke la respondo al la demando 'ĉu ni povas krei superhomajn inteligentaĵojn?' estas alia demando: 'kial diable ne?' Evidentaĵoj sugestas ne nur, ke ni povas, sed ke ni estas devigitaj fari tion per la senkompata logiko de evoluado.

La sekva demando estas: ĉu ni ŝatos la rezultojn? Unu iom malbonaŭgura trajto de AI, kiu tendencas indiki, ke ni ne ŝatos, estas kiom ĝi dependas de milita financado.

Estas tre bone preni monon de la Usona Mararmeo por evoluigi akademie interesa sistemon, kiu povas formi 'bildon' de la marfundo el sonsignaloj, sed tiuj malavaraj

uloj de la Pentagono ne estas tiel filantropiaj kiel ili ŝajnas. Venontjare ili revenos petante vin metu ĝin en la nazon de torpedo.

Pli ol duono de la mallongperspektivaj aplikoj de AI estas sur la batakkampo.

Ĉi tio estas maltrankviliga tendenco. Konsideru kion estas tio, kio faras artilerian obuson "inteligenta". Ĝi ne nur falas el la ĉielo kaj krevas grandegan truon en la tero: ĝi elektas sian celon. Dum ĝi alproksimiĝas al la fino de sia flugo, ĝi serĉas tank-similajn objektojn kaj alĝustigas sian trajektorion por certigi, ke ĝi alteriĝas sur unu. Krak! Pafu en ĝenerale ĝusta direkto kaj vi estas certa pri preciza trafo.

Tio estas la tuja efiko de AI – pli bonaj manieroj detruu tankojn, kaj, kvankam la reklamaj filmetoj estas silentemaj pri tio, pli bonaj manieroj mortigi homojn. Sed se la pruvo de inteligenteco estas kiom da homoj estas mortigitaj, vere inteligenta sistemo mortigos ĉiujn, ĉu ne?

10.6 Kritiko pri pura racio

Feliĉe tiu finperea scenaro estas alte malprobabla. La militemiĝo de AI estas malkvietiga tendenco; sed ni jam havas tiel-nomatajn 'stultajn' armilojn de tiom detrua potenco, ke iu ajn, kiu ankoraŭ legas en 2022 havos pli premantajn problemojn por prizorgado.

Se ni travivos tiom longe, ekzistos bundo da civilaj UIM-oj, aldone al tiuj militaj. "ultra-inteligenta maŝino.

Sen vera pensado en la tradicia senco, ili povos fari preskaŭ ĉiun taskon, kiu bezonas racian pensadon, pli bone ol ni. En matematiko kaj natura science ili estos irintaj ege preter nia kapablo. En industrio ili superos homajn mastrumantojn tiom, ke la organizo de tutaj ekonomioj estos sub ilia regado. Eble ili ne golfludos tre bone, sed ili estos pli bone je ŝakludo ol iu ajn homo.

Mallonge, ni estos intelektaj subuloj kompare al ili.

La ekifo similos al tio, kio okazas kiam moderna minkompanio subeniras sur foran valon en Papua-Nov-Gvineo por elŝiri unu-du montojn. Neniam antaŭe la indiĝenoj estas vidintaj blankulon (kaj ili ne tiajn vidas nun, ĉar la korporacio estas japana). Subite alfrontas ilin spacepoka teknologio. Iliaj artoj kaj metioj fariĝas malbezonataj ununokte. Sorĉado, vizaĝpentrado, orempikado, ĉasado – ĉiuj lertecoj pri kiu ili fieras – montriĝas sensignifaj. Ili adoptas kontantan ekonomion; prenas servulajn postenojn en la mino; kaj pasigas sian libertempon en la kompania trinkejo, drinkante mirindajn kvantojn da biero. Unutage, post kiam la erco estas elĉerpita, la mina instalaĵo moviĝas al freŝaj fontojn, postlasante cikatron sur la pejzaĝo kaj alian kadukan kulturon sur la rubostako de civilizacio.

Ni havas tri aŭ kvar jardekojn por prepari nin je tiu ĉi dependa statuso. Ni similos ŝtonekpokaj ĉas-kolektantoj en la urba dezerto. La longa amafero de homaro kun la intelekto forpasos. Kiom traŭmoplana vi aprezas tion estas rezulto de via sinteno al la vivo.

Sed, vole-nevole, la ideo, ke oni povos 'eltiri la konektilo' iom antaŭ maŝinoj iĝos tro inteligentaj por ni, tio estas paralogismo. Tiu afero estas ĵino, kiu ne reiros en ĝian botelon.

10.7 La menso sin mistifikas

Ja tio aspektas sufiĉe minaca. Eble ĝi ŝajnas lumojaroj for de via sidiĝo hejme kun via 48K mikrokomputilo, provante igi vian ŝakprogramon fari movon dum malpli ol duonhoro. Sed, kvankam la UIM kaj via hejmkomputilo estas apartaj je du mondoj, vi eble vivos sufiĉe longe por aparteni al ambaŭ mondoj.

Multo dependas de tio, ĉu ni, kiel homoj, reteni aŭ cedi regon de la inteligentaj

sistemoj, kiujn ni komencis elpensi kaj kiujn ni ade provas plibonigi kvazaŭ deviga tasko. Disvastiĝita kompreno de la atingoj kaj limoj de AI helpas bridi ĝiajn plej sovaĝajn troaĵojn. Se oni lasos la aferon al la teĥnokratoj, ni povas imagi kiel aferoj rezultos. Des pli homoj kiuj scias kion okazas, des pli da espero

ekzistos, ke nehomaj intelektoj ne estos malhumanaj.

Ĉiu interesito pri AI, amatoro same kiel profesia, havas rolon por decidi, ĉu la UIM-oj de la venonta jarcento estos amikoj aŭ malamikoj – inkluzive vi.

La vivo de Bertha von Suttner

Josef Kříž, Inĝ. de Ĉeĥio skribas:

Bertha von Suttner (1843–1914) estis la unua virino en la mondo, kiu ricevis en 1905 de norvega parlamento Nobelpremon por paco. Ĉi-jare ni rememorigos la 180an jubileon de ŝia naskiĝo.

Ŝi troviĝas sur aŭstria monbileto kaj ankaŭ sur kelkaj poŝtmarkoj.

Barono Arthur von Suttner (1850-1902), la edzo de Bertha von Suttner, post reveno de la geedza paro el Kaŭkazo. Li tiam estis 35-jara.

Bildo de Bertha von Suttner sur sveda poŝtmarko.

Baronino Bertha von Suttner

180-jara jubileo de ŝia naskiĝo 1843–2023

NUN MI RAKONTOS al vi okazintaĵon pri virino de la 19a jarcento, kiun plejparto de ŝiaj samtempuloj konsideris utopistino, aŭ eĉ frenezulino. Ŝiaj proklamataj porpacaj vortoj finfine restis neakceptitaj. Ŝia fama, senĉese sonanta ekkrio "For la batalilojn!" perdiĝis en

politika kverulado de nacionalisma Eŭropo, kiu mem sopiris pri "granda milito". Tiam Eŭropo bagateligis avertojn de "porpaca Bertha" – kiel oni moke nomis ĉi tiun virinon – kiel esprimoj de virina emancipado kaj virina historio.

Tamen porpacaj apeloj de fino de la 19a jarcento tute ne estis nuraj neplenumebaj postuloj de sole starantaj moralistoj, sed reala respondo al maltrankviliĝanta evoluo de moderna armila teĥniko. Dank' al eksplodaĵoj de Nobel, dank' al novaj batalgasoj, submarŝipoj, aviadistaro, kiu unue batalis en itala-turkia milito en 1911, ekkreskis armila potencialo dum tre mallonga tempo neimageble. Pere de tiuj armiloj – avertis Bertha Suttner – neniu venkos modernan milton .... estontan milton neniu finigos, neniu decidus – restos nur sur ambaŭ batalantaj flankoj elĉerpiĝo kaj apokalipso.

En 1918, kiam estis klare, ke la 1a mondmilito alportis 10 milionojn da viktimoj, la fama aŭstria literatura verkisto Stefan Zweig senbare konfesis, ke ĵuste ĉi tiu virino, transprenis sur sian dorson tutvivan kredon de Donkiĥoto, batalanta kontraŭ ventomueliloj, jam longe sciis ol iu alia, ke la ventomueliloj ne muelis venton sed ostojn de junaj eŭropanoj.

Kiu fakte estis Bertha von Suttner?

Bertha von Suttner, naskiĝinta kiel Bertha Sophia Felicita grafino Kinski de Wchynitz kaj Tetaŭ (la vilaĝoj en okcidenta Bohemio), filino de feldmarŝalo en aŭstria armeo, naskiĝis la 9an de junio 1843 en Prago. Ŝia patro Franz Josef grafo Kinsky mortis pli frue, ol kiam Bertha mem naskiĝis.

Historio de unu el plej noblaj (majestaj) ĉeĥaj nobelaj gentoj, estas plena de ribeloj kontraŭ imperiestra ekzekutivo, komplotoj, eĉ perfortaj mortoj. Tio atestas nerompeblan aristokratan memfidon, memkonscion (aplombon) de ĉiuj familianoj Kinsky.

Vilém (Wilhelm?) Kinsky – estis en 30-jara milito plej proksima amiko de Albrecht Waldstein kaj lia konfidento ĉe kardinalo Richelieu en Parizo. Kune kun Waldstein, Illow, Trĉka kaj Niemann li estis murdita en

1634 en la okcidentbohemia urbo Cheb (Eger).

Cent jarojn poste la familianoj Kinsky kvietiĝis kaj fariĝadis ambasadoroj kaj ministroj en imperiestraj servoj. Precipe ili majstris en la milito kontraŭ prusa Frederiko la II-a kaj kontraŭ Napoleon la I-a Bonaparte.

En ĉi tiu militarisma tradicio kreskis eĉ la patro de Bertha – Franz Josef Kinsky. Li estis feldmarŝalo en imperiestra armeo, sed nek li kaj same nek liaj tri fratoj ie majstris. Oni supozus, ke starto en vivon kun tia nomo kaj naskiĝloko povus esti ekstre avantaĝa kaj feliĉa.

Bedaŭrinde, cirkonstanco estis tute alia – Bertha naskiĝis kiel postnaskito, t.e. post morto de la patro. Ŝia patro mortis 75-jara kaj lasis la familion en komplika financa situacio. Krome li lasis preskaŭ je 50 jaroj pli junan vidvinon, kiu prezentis por vivon de Bertha signifan mankon – grafino Kinsky nome ne estis nobela – inter aŭstria nobelaro ŝi laŭdire estis "geworfen" – do, ili parolis malestime pri ŝi, kvazaŭ ŝi manĝus el hunda bovlo.

La knabino kreskis inter malriĉa viena aristokrataro, studis fremdajn lingvojn, por kiuj ŝi havis grandan talenton. Plue ŝi studis muzikon (pianoludon) kaj preparis sin por kariero de operkantistino. Ŝi eĉ verkis romantikajn teatraĵojn.

Sur ĉi tiu loko mi interrompos rakontadon pri vivo de juna Bertha kaj tuj saltos antaŭen, kiam ŝi estis 32-jara.

En 1875, estinte 32-jara, Bertha ricevis laborlokon kiel edukantino en la familio de baronino Suttner en Vieno. La familio Suttner havis kvar filinojn kaj unu filon Arthur. Bertha kaj Arthur enamiĝis, sed kontraŭ ilia amo staris la patrino de Arthur. Malgraŭ ke la familio Suttner en tiu tempo ne plu estis riĉa, Arthur estis ŝatata ĵuste en riĉaj familioj, kie li havus bonŝancon trovi sian porvivan partnerinon, ... sed li ne sopiris pri materiala

riĉeco. Malgraŭ ke Bertha estis malriĉa kaj eĉ je sep jaroj pli maljuna ol Arthur, ŝi prezentis por li pli grandan certecon ol flirtemaj fraŭlinoj el konataj vienaj salonoj. Sed tio kolerigis lian patrinon. Pro ŝia insisto Bertha devis fini sian okupon en la Suttner-familio. Por pli rapida solvo de ĉi tiu afero helpis tute ordinara anonco – inzerato – eltondita el gazeta rubriko de liberaj laborlokoj, kiun la baronino senkompromise montris al Bertha, kvazaŭ signalon, ke ŝi rifuzu ĝisnunan okupon kaj serĉu la alian aliloke.

Paralele, en la sama tempo, sveda kemiisto Alfred Nobel (1833–1896) – fame konata eĉ kiel "dinamit-reĝo" – aranĝis sekretariojn por nova filio de sia firmao en Parizo. Pro intensa laboro kaj oftaj laborvojaĝoj li ne havis tro da okazaĵoj por sia privata vivo. Estinte preskaŭ 43-jara, li sentis sin jam kiel maljunulo, kaj estis ĵuste li mem, kiu publikis la supre menciitan inzeraton, per kiu svingis baronino Suttner antaŭ okuloj de Bertha, ke ŝi malebligu kontaktojn de Arthur kun Bertha. Teksto de la inzerato estis jena: "Monhava, alte kleriga pli maljuna, viro serĉas maturiĝan damon, kiu regas fremdajn lingvojn por okupo de sekretariino kaj dommastrumantino". El ĉiuj interesatinoj plej komplete plenumis liajn imagojn aŭstria grafidino Bertha Kinsky.

Tiamaniere Bertha fariĝis post ne longa tempo sekretariino de Alfred Nobel. Longe ili komune diskutis pri politiko, arto kaj filozofio, kaj dum mallonga tempo Nobel certigis, ke ŝi estas tre bona aŭskultantino – ne nur pasiva, sed male, tre aktiva. Ĉi tiu ŝia eco tre motivis lin. Tuj la sekvantan tagon ŝi komencis labori.

Nobel jam estis en tiu tempo tre sperta entreprenisto de monda formato kaj tre riĉa homo. La duan fakton li prezentis tre grandanime, ĉar senco de lia ĝisnuna vivo estis amo por scienco kaj realigo de siaj propraj malkovroj kaj eltrovoj. Tial li regule sponsoris finance diversajn humanismajn

asociojn. Estinte idealisto, li kredis je pli bona mondo. Bertha interesis sin pri nova laboro tutplene, sed tamen ŝi senĉese pripensis Arthuron. Bertha neniam menciis dum sia restado en Parizo antaŭ Nobel pri sia amrilato kun Arthur. Ĉiutage ŝi ricevadis leterojn de Arthur, kaj ankaŭ liaj kvar fratinoj ripete skribadis al ŝi, ke Arthur sentas sin solrestinta kaj tre suferas pro ŝia malĉeesto.

Ekkoninte organizan kapablon de Bertha, Nobel petis ŝin, ke ŝi meblu sekretariojn laŭ sia decido, laŭ sia imago. Krome ĉarmigis lin ŝia pianoludo ... tial li aĉetis por ŝi novan belegan instrumenton, kiun ŝi mem elektis. Ĉar kunestado de Nobel kaj Berta estis por li tre fortigema, ŝajnis, ke mezaĝa entreprenisto, kiu tutan tempon ĝis nun dediĉis nur por sia laboro, trovis en Berta tre anime proksiman personon. Li esperis, ke ŝi povus fariĝi lia ne nur sindona kunlaborantino, sed ankaŭ tutviva partnerino. Tamen lia sopiro kaj espero sekve montriĝis kiel nerealigeblaj.

Fariĝis, kiam Nobel malfruiĝis pro laboraj devoj eksterlande pli longe, ol kiam li promesis, Bertha ĵuste ricevis unufrazan letermesaĝon de Arthur: "Mi ne kapablas vivi pli longe sen vi!". Berta ĉi tiun mesaĝon psike ne ensorbis. Ŝi pagis siajn hotel-elspezojn, lasis por Nobel skriban sciigon, ke ŝi ne plu povas resti, kaj pere de la plej frua rapidtrajno forveturis Vienon. Tie ŝi edziniĝis al baron Arthur von Suttner, kaj mem fariĝis baronino Bertha von Suttner. Malgraŭ, ke Nobel estis pro subita foriro de Berta kaj pro ŝia geedziĝo al Arthur seniluziiginta, ili ambaŭ restis geamikoj kaj reciproke korespondadis dum sekvantaj jardekoj. Alfred Nobel poste ŝlosis ĉiujn songojn pri sia propra familio ĝisprofunden de sia animo. Dum kelkaj jaroj li vivtenis leĝeran kaj nekleran florvendistinon Sofia Hess el Baden apud Vieno.

Post geedziĝo la novgeedzoj Suttner translokiĝis en la regionon de Kaŭkazo al

familio kun kiu iam amikiĝis la patrino de Bertha. Arthur tie akceptis laborokupon de monkontisto kaj Bertha instruis pianoludon kaj kantadon. Ili ne estis riĉaj, sed feliĉaj. Post naŭ agrablaj jaroj tie ili kune verkis ses romanojn. Post granda sukceso, ili denove revenis al Vieno en 1885, kie ili vivis en la palaco de la Suttner-familio. Dume, la familio de Suttner akceptis iian vivdecidon Bertha vigle korespondis kun Nobel, kiun ĝojigis ŝiaj literaturaj sukcesoj. Li eĉ invitis geedzojn Suttner en Parizon ... kie li montris al ili sian laboratorion kaj rakontis pri siaj novaj eksperimentoj. Ili komune vizitis eĉ literaturan salonon, kie Berta konatiĝis kun multaj rimarkindaj personoj, kaj kie unuafoje aŭdis pri porpaca movado. Tiuj ideoj tre intense vekigis ŝian atentemon. En 1891 Bertha fondis en Vieno Aŭstrian asocion de geamikoj de paco. Nobel subtenis la asocion per rimarkinda financa sumo. Malgraŭ intensa fervoro ŝi ne sukcesis fondi la ĉeĥan filion de sia porpaca asocio, por kio ŝi vigle klopodis. Ŝia imago estis, ke anoj de la ĉeĥa, la germana kaj la aŭstria naciecoj povus komune defendi ideojn de humanismo kaj paca kunvivado inter unuopaj nacioj en la komuna kelknacieca imperio. Fine de la 19a jarcento, en la tempo de nia (komprenu: la ĉeĥa) nacia renaskiĝo de ĝistiam germaniga influo, kaj en la tempo, kiam kunigantan ideon de humanismo kaj paco kovris naciecaj konfliktoj, tiu ŝia klopodo estis bedaŭrinde malfacile realigebla.

Dum sekvantaj jaroj Bertha esprimadis sin pli kaj pli kritike kontraŭ fervora armado. Ofte ŝi esprimis timon de misuzo de dinamito por militceloj. Ŝi komencis skribi kontraŭmilitajn studaĵojn, al kiuj ŝi ĉerpis temon de siaj interparoloj kun militkuracistoj. Ili ja estis okulatestantoj de neimageblaj sortoj, kiujn devis suferi vunditaj kaj mortantaj soldatoj sur batalejoj kaj en malsanulejoj. Vi ja scias, ke tiamaj soldatoj batalis per siaj armiloj tre ofte viro kontraŭ viro, vang-al-vango.

Raportaĵoj de la kuracistoj estis por ŝi grava fonto de bezonataj faktoj por ŝiaj konsideroj.

Rezulto de ŝia agado estis romano skribita germanlingve sub la titolo: "Die Waffen nieder!", eldonita en 1889. Esperantlingve oni povus traduki la titolon: "For la armilojn!" aŭ "For la batalilojn!". La romano alportis por Bertha grandegan sukceson. Baldaŭ ĝi estis konata en multaj landoj kaj estis tradukita en 12 lingvojn ... kaj pli malfrue – en 1914 – eĉ en esperanton. El ĉiuj honorigoj ŝi plej multe estimis leteron de Nobel mem. La aŭtorino esprimas en la romano sian opinion al la malsenco de la militoj kaj reziston de la virina vidpunkto.

Bertha Suttner dediĉis sian tutan vivon al senforta porpaca batalo. Tiamaj anoj de la porpaca movado akceptis la romanon kun granda entuziasmo. La romano "For la batalilojn!" fariĝis ŝia plej konata literatura verkaĵo, kies ideo enhavo tutplene alparolis ĉiujn sociajn grupojn de la civitanoj, precipe per klara argumentado kontraŭ militarismo kaj por demilitarizado.

Bertha Suttner proponis solvi internaciajn konfliktojn per traktado, per repacigaj tribunaloj kaj per skribaj interkonsentoj. Ŝiaj verko kaj la agado sendube influis Nobel-on mem, kiam li estis kompilanta sian testamenton, memorante eĉ pri premio por homoj, kiuj subtenis pacon kaj porpacan penadon. Naŭ jarojn poste, kiam Alfred Nobel mortis, norvega parlamento decidis, ke Nobelpremio por paco ricevos en 1905 ĵuste baronino Bertha von Suttner mem.

Ni konsciu, ke Bertha Suttner estis la unua virino de tiam aŭstria multnacieca imperio (ties parto estis ankaŭ ni, ĉeĥoj), kiu estis honorigita por siaj tutvivaj meritoj por disvolvo de la porpaca movado per tiom grava kaj internacie respektata premio. Ŝi estis tre rara virino – plej fama virino en la mondo kaj invitata gastino de multaj internaciaj konferencoj.

Bertha Suttner mortis de kancero de la digesta vojo la 21an de junio 1914 en Vieno, antaŭvespere de la 1a mondmilito, kiun ŝi ege timiĝis.

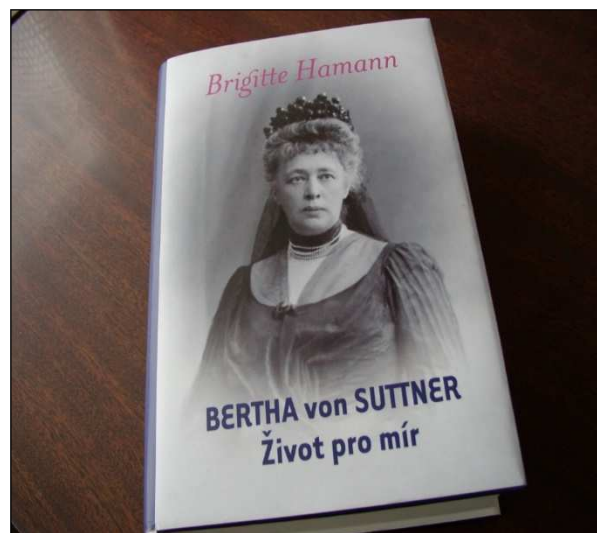
Konklude

Ideoj de Bertha von Suttner estas en nuna tempo, en kiu la homaro povas neigi sin per siaj propraj militrimedoj, ankoraŭ pli aktualaj. Pruvas tion multaj internaciaj asocioj, kiuj reflektas ŝian idean heredaĵon – kelkaj asocioj eĉ prezentas sin publike per ŝia nomo. En nia lando (t.e. en Ĉeĥa respubliko) estis fondita Asocio de Bertha Suttner nur en 2004. Programo de la asocio estas konservi kaj disvastigi ŝian idean heredaĵon kaj transdoni ĝin precipe al nia plej juna generacio. La asocio ankaŭ kunlaboras kun simila asocio el Aŭstrio, kies estro estas profesoro Glawischnig – nuna posedanto de la kastelo Harmansdorf, la origina sidloko de la familio Suttner, kie Bertha longtempe vivis. En 1976, bestkuracisto Prof. Dr. Erich Glawischnig aĉetis la kastelon, kie li loĝas kun sia familio de tiam; kiu estas tre engaĝita en la Internacia Bertha von Suttner Asocio kaj disponigante sian heredaĵon al la ĝenerala publiko.

La vivo kaj laboro de Bertha von Suttner (1843–1914) por mondo sen militoj kaj subpremo ankoraŭ inspiras homojn hodiaŭ. Ŝia voko al "For la batalilojn!" fariĝis eĉ pli

urĝa en mondo armita per nukleaj armiloj. Ŝiaj vizio, klopodoj kaj atingoj meritas esti memoritaj, festitaj kaj konstruitaj.

En la jaro 2006 en nia lando oni eldonis libron Berta von Suttner – Vivo por paco, kiel tradukaĵon de la germana originalo Berta von Suttner – Ein Leben für den Frieden (eldonita en Munkeno en 1999). La aŭtorino de la originala verko estas Brigitte Hamann, tre konata kiel verkistino de historiaj biografiaĵoj.

Brigitte Hamann: Bertha von Suttner – Život pro mír (Vivo por paco)

Konkretajn pruvojn, ke aŭstrianoj tre estimas baroninon Bertha de Suttner, kiel unu el la plej famaj personoj de sia historio, oni ne devas longtempe serĉi. Ŝia portreto estis bildigita sur la bankbileto de 1000 ŝilingoj el la jaro 1966:

averso

reverso

Jam unu jaron pli frue, t.e. en 1965, ili emisiis okazaĵmarkon je 1,50 ŝilingoj por la 60-a datreveno de la aljuĝo de la Nobel-premio pri paco (maldekstre).

Alia aŭstra poŝtmarko estis eldonita en 2005 en la valoro de 55 cendoj de la komuna eŭropa valuto, por marki la 100-an datrevenon de la aljuĝo de la Nobel-premio pri paco. Mi ricevis ĝin de miaj aŭstraj Esperanto-amikoj:

... Ili eĉ ne forgesis ŝin, preparante proponon de nacia versio de eŭro-moneroj por la komuna eŭropa monsisistemo. Ŝia portreto aperis sur la monero de 2-eŭro:

En 2013, Ĉeĥa Poŝto eldonis poŝtmarkon kun valoro de 18 CZK omaĝe al la 170a jubileo de naskiĝo de Bertha von Suttner.

En Germanio rememorigis la 100-jaran jubileon de la Nobel-premio por Bertha von Suttner per eldono de poŝtmarko en nominala valoro 55 eurocentoj kaj per jubilea arĝenta monero de 10-eŭroj. Sur ili estas ŝia portreto kun ŝildo, portanta titolon de ŝia jam menciita romano "Die Waffen nieder!" (sekvapaĝe):

En najbara Germanio, la centjariĝo de la aljuĝo de la Nobel-premio por paco al Berta von Suttner estis rememorigita per eldono de arĝenta memormonero kun nominala valoro de 10 eŭroj kun ŝia portreto prezentita sur la fono de la menciita romano "Die Waffen nieder!":

Bertha de Suttner – en la tempo, kiam ŝi ricevis Nobelpremon (maldekstre), kaj ne longe antaŭ sia morto en 1914:

Konklude de ĉi tiu artikolo mi aldonos mian personan sperton:

La romanon de baronino Suttner en esperanta versio mi ricevis donace en 1992

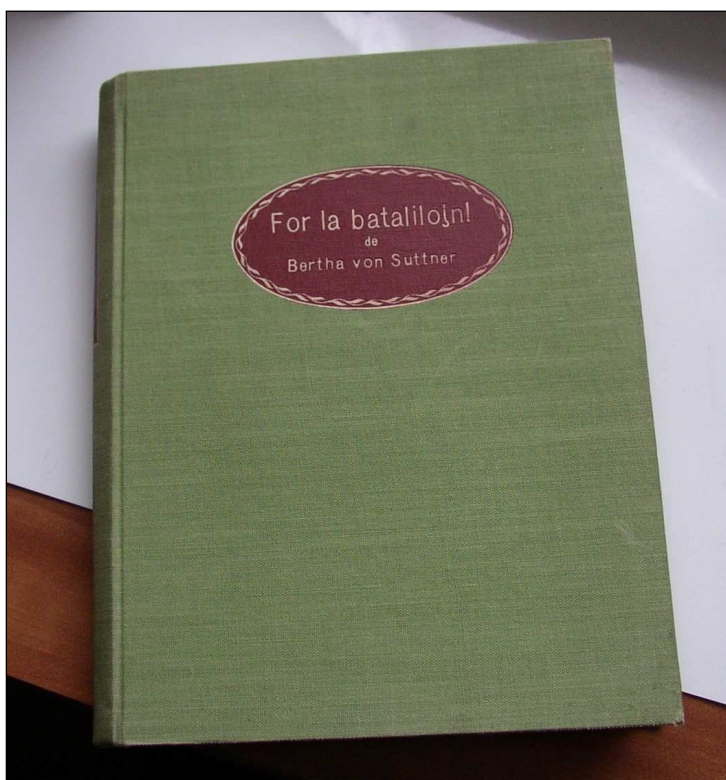
de mia germana amiko, emerita profesoro de gimnazio Sigismund Szymanski el Dresdeno. Li estis kaj eminenta esperantisto kaj sperta kolektanto de numismatikaĵoj. Bedaŭrinde, ne tro longe poste, en 1993, li mortis en la

aĝo 86 jaroj. Ni konatiĝis en 1976 dum ekskurso de nordbohemiaj moner-kolektantoj al la germana (saksa) urbo Pirna. Dum bonvena kaj interkona ceremonio li tuj rimarkis malgrandan insignon kun verda steleto, kiun mi kutime portas sur refaldaĵo de mia mantelo. Tiama tago estis bazo de nia sekvanta longjara amikeco, kiu pere de niaj komunaj aktivecoj en numismatiko senĉese plifortiĝadis.

La romanon de Bertha Suttner "Die Waffen nieder!", kiun mi posedas, esperantigis el la germana lingvo en la jaro 1914 Prof. Armand Caumont el Lausanne (Svisujo). En la sama jaro eldonis ĝin esperanta eldonejo Ader &

Borel G.m.b.H. en Dresdono. La aŭtoro de la tradukaĵo konfesas en antaŭparolo pri siaj sentoj, kiuj superregis lin, transpreninte ĉi tiun malfacilan taskon. Prof. Caumont akceptis la traduklaboron entuziasme kaj ĝojatendis, ke Bertha Suttner, kiu ankaŭ regis esperanton, pozitive pritaksos, kiel eble precize esperantigi ideon kaj konservi stilon de la origina romano. Same li ĝojatendis, ke la aŭtoro de la lingvo internacia Ludoviko Lazaro Zamenhof mem (1859–1917) konstatos, kiel sperte kun gramatika pureco estis la romano tradukita. La romano estis eldonita en esperanta verzio kun titolo "For la batalilojn!", (vidu bildon sube):

Per ĉi tiu konciza kompilaĵo, kiu enhavas almenaŭ bazajn faktojn de la vivo kaj verko de Nobelpremiitino baronino Bertha von Suttner-Kinsky mi intencis kontribui, ke ĉi tiu rimarkinda persono de dua duono de la 19a kaj de komenco de la 20a jarcento fariĝu konata por mia plej proksima ĉirkaŭaĵo, por miaj ĉeĥaj geamikoj – simpatiantoj de numismatika hobbio, kaj ankaŭ por miaj multnombraj geamikoj el Esperantujo.

Josef Kříž

✂

Niaj kursoj

Somera kurso en tri niveloj en Gotenburgo
19–22 junio, inter la 10^a h – 15^a h.

Kostas 400:– Por junuloj 200:–

La traduka rondo, gvidata de Folke Wedlin, jam komencis.

Oni tradukas Stilettkäppen, sveda krimromano de S.A. Duse el 1913. Partopreno distance per mejlo.

Plia informo kaj aliĝo al Siv Burell: siv.burell@gmail.com

